

„...jako cikán!,² bez jakéhokoliv vzdělání pochopil za hranicema vážnost doby pro národ československý a přihlásil se dobrovolně do československé armády“³

Ze životů romských vojáků⁴ zapojených do tzv. Československých legií⁵

Lada Viková

Autorka je asistentkou na FF UPa a doktorandkou na FHS UK. E-mail: lada.vikova@seznam.cz¹

741515

1. Příjmení Holomek Křest. jméno Štěpán Číslo 8900
Casato Nome

2. Den, měsíc, rok, místo narození 16. 1898 Kunovice Jméno otce Karlin (melo) matky Apolena (melo)
na "horav" Nome del padre della madre

3. Domovská obec Kunovice Politický okres Uherští Hradiště - Morava
Comune di orig. della famiglia Circolo (regione)

4. Adresa posledního pobytu doma (rodičů příbuzných) Milčička Holomková, Kunovice u Uher. Hradiš.
Indirizzo dell' ultimo soggiorno della famiglia (corta)

5. Jak dlouho sloužil v rak. vojsku 1916 v jaké hodnosti vojína druh zbraně pečota

6. » » v jiném vojsku (kterém) » » v jaké hodnosti vojína druh zbraně pečota

7. Byl-li raněn, kde, druh zranění omrzliny » »

8. Zaměstnání doma nádeník Školní vzdělání 600. 2. měř. zvláštní schopnosti umí málo mluvit
plove, jezdí na koni řídí auto a pod. něm., dobrě
česky

9. Ženat či svoboden svoboden Děti počet, věk

10. Osoby naň odkázané (adresa) 2 sestry, Alžběta a Marie, adresa jako nahore

11. Kdy a kde zajat 19/8. 1917 na Dobruše Poslední pobyt a zaměstnání Padula, Tplav, 4 seti. bo
v zajetí

12. Kdy předstoupil před odvodní výbor v dubnu 18. 1918 výrok výboru ke vojáckosti
T. B. P. P. e.

13. Kdy zařazen do českoslov. vojska 20/4. 18 Číslo pluku 31 roty 10 hodnost v českosl. vojsku vojín
Quando incorporato all'esercito czeco-slovacco N. del regg. compagnia grado

Přihl. 16/2. 1918 P. L. 5

▲ Legionářská karta Štěpána Holomka nar. 1898 v Kunovicích, na níž je zapsáno „... umí málo mluvit německy, dobře cigánsky“. VÚA-VHA Praha, fond KLEG

ABSTRACT:

This empirical study of several Romani-origin legionnaires who acquired „legionnaire by law“ status asks several questions related to such legionnaires' social status during the Czechoslovak First Republic. In the first part, the selected persons are briefly introduced, as is their involvement in the Legions and their eventual acknowledgements and appreciations. The focus of the study is the interwar period and the Second World War. One aim was to find out how selected legionnaires of Romani origin were involved in social structures after the First World War and whether their participation in the Legions helped them in their coexistence process with the majority society. A more detailed presentation of fragments from Josef Holomek's legionnaire file demonstrates how he was supported by his confrères from the Legions. At the same time, however, the study shows that, despite their participation in the legionnaire movement, almost all of the Romani legionnaires studied here lived on the margins during the interwar period and most of them, including their relatives, were racially murdered in concentration camps during World War II. The research thus contributes knowledge about the social processes of disadvantaged people's marginalization and proves that even „legionnaire by law“ status did not help Romani legionnaires to be more significantly accepted – even temporarily – by the majority society. Because of their ethno-social background, these people continued to exist at the very edge of society during the First Republic.

Keywords: Roma, Czechoslovak Legions, upward mobility, Holocaust of the Roma

ABSTRAKT:

Empirická studie si nad životními cestami deseti legionářů romského původu, kteří získali status „legionář dle zákona“, klade několik otázek souvisejících se společenským postavením těchto legionářů za první republiky. V první části jsou vybrané osoby stručně představeny, je nastíněno jejich zapojení do legií a případná oceňování a uznání. Těžištěm studie je meziválečné období a II. světová válka. Jedním z cílů autorky bylo zjistit, jak se vybraným legionářům s romským původem podařilo zapojit po skončení první světové války do sociálních struktur a zda jim účast v legiích v procesu koexistence s většinou společností pomohla. Na detailnějším představení fragmentů osobního legionářského spisu jednoho z nich, Josefa Holomka, ukazuje, jakých poct se mu od jeho legionářských spolubratrů dostalo. Zároveň však studie dokládá, že navzdory své účasti v legionářském hnutí téměř všichni z do této sondy zahrnutých legionářů s romským původem žili i v meziválečném období na okraji společnosti a že většina z nich včetně jejich příbuzných byla z rasových důvodů během II. světové války zavražděna v koncentračním táboře. Výzkum tak přináší poznatky k sociálním procesům marginalizace znevýhodněných a dokazuje, že ani status „legionáře dle zákona“ nepomohl romským legionářům k výraznější – byť aspoň dočasné – akceptaci majoritní společností. Tyto osoby vzhledem ke svému etno-sociálnímu původu stály i za první republiky nadále na samém okraji společnosti.

Klíčová slova: Romové, Československé legie, společenský vzestup, holokaust Romů

POZNÁMKY

¹ Práce na této studii byla podpořena grantem GAUK č. 7861/2019.

² V této práci je slovo „cikán“, „Cikán“ a „cikánský“ užito výhradně na základě citovaných dobových dokumentů pocházejících z období od sedmdesátých let 19. století do poloviny 20. století (proměňám významu těchto pojmů se věnuje P. Lhotka, 2009 – viz dále). Jako dobové termíny s hanlivým zabarvením jsou uvedeny vždy v uvozovkách.

³ Z proslovu nad hrobem italského legionáře Josefa Holomka (zemřel v r. 1936, pohřben vypravil jeho spolubratři z Uherského Ostrohu, slova nekrologu jsou zachována v osobním spise – VÚA-VHA, KLEG, Osobní spis legionáře Josefa Holomka, nar. 1873).

⁴ Jsem si vědoma zjednodušení, když vojáky/legionáře s prokazatelným romským původem označuji kategoriemi „romští vojáci“/„romští legionáři“. Jednak nerozlišuji mezi subetnickými skupinami moravských, českých (popř. slovenských) Romů a Sintů, a dále – a to hlavně – se neptám, zda by s touto etnickou kategorizací souhlasili. Tato práce však nezahrnuje otázky týkající se jejich vlastní sebeidentifikace. Studie je zaměřena především na sledování možnosti sociálního vzestupu u Romů a Sintů, kteří měli status legionáře dle zákona. Ke sledování vytyčeného cíle může zjednodušující kategorie „romští vojáci/legionáři“ vhodně posloužit.

⁵ Autorka úvodem děkuje pracovníkům všech archivů, v nichž báda, za jejich pomoc, dále všem, kdo ji v badatelské činnosti podpořili a obohatili ji radami a vlastními poznatky (např. paní Věře Hendrychové z Ostrožského Předměstí, Markétě Hajske a dalším), v neposlední řadě oběma recenzentům původního textu za jejich konstruktivní a cenné připomínky. Poděkování patří též Dušanovi Slačkoví a Miladě Závodské za jejich podporu i usměrnění po předložení první verze textu.

⁶ Že tyto texty vycházely v několika vlnách (nejvíce však v meziválečném období a pak následně v 90. letech) a že byla legionářská tradice interpretována v různých obdobích i v různých částech československé společnosti (a především na Slovensku a v Čechách) různě, dokládá ve své přehledové stati J. Rychlík (2011), nověji pak v přehledové monografii Češi, české země a Velká válka 1914–1918 (Šedivý 2014), popř. (na příkladu ruských legií) F. Vrábel (2014).

⁷ V poslední době např. i kritická studie J. Peška (2018: 667, 669).

⁸ V rakousko-uherské armádě byla sice hlavním jednacím jazykem němčina, ale současně, jak píše R. Lein, jednotlivé pluky mohly hovořit až šesti dalšími jazyky (pokud bylo v pluku alespoň 20 % vojáků hovořících stejným jazykem, bylo povinností důstojníků ovládat i jejich jazyk). Právě tato nejednotnost a roztržitost bývá považována za jeden z hlavních problémů a jednu z příčin porážky R-U armády (více viz Lein 2018: 65).

⁹ Namísto dobového termínu „Velká válka“, jehož se v historických pracích o legionářích a jejich postavení za první republiky užívá častěji, rozhodla jsem se užívat dnešní termín „I. světová válka“ – především proto, že se ve své stati dotýkám i období II. světové války (resp. částečně docházím též do období po r. 1945).

¹⁰ Nejprve ve Francii a v Rusku, a nakonec byly uznány i v Itálii (a do nichž vstupovali jednak Češi a Slováci žijící v zahraničí, převážně ovšem vojáci ze zajateckých táborů, popř. i vojáci c. k. armády, kteří přeběhli na druhou stranu).

¹¹ Zde pojem „minoritní“ neodkazuje na politický status národnostní menšiny, který za první republiky náležel jen Němcům, Maďarům, Rusínům a Polákům (MZV, s. 3). Použitý je ve smyslu, jak jej chápeme dnes.

Úvod

Zatímco o vzniku a dějinném průběhu Československých legií (dále jen ČSL) vyšlo nepřeborné množství knih a statí – pramenných, popularizujících i odborných,⁶ tématu účasti českých a moravských Romů v ČSL bylo dosud věnováno poměrně málo pozornosti. Kromě C. Nečase a N. Pavelčíkové, kteří již dříve k tématu alespoň okrajově přispěli (viz dále), se dosud žádní historikové tématem romských legionářů nezabývali. Přitom i toto téma může přinést cenné dílčí poznatky o procesu sžívání se Romů s majoritní společností v prvních desetiletích 20. století, může svědčit o jeho možnostech a limitech.

Význam Československých legií pro uznání samostatného státu, tedy skutečnost, že úspěšné boje legií podpořily diplomatická vyjednávání tehdejších hlavních strůjců samostatného státu – T. G. Masaryka, M. R. Štefánika a E. Beneše - bývá poměrně diskutovaným a připomínaným tématem.⁷ Stejně tak je často připomínanou skutečností etnická a jazyková různost – dokonce až roztržitost – rakousko-uherské armády.⁸ Ovšem pouze okrajově jsem zaznamenala připomínku, že i v řadách ČSL, které se za I. světové války⁹ tvořily,¹⁰ byli začleněni nejen Češi a nepoměrně méně zastoupení Slováci, ale okrajově také Rusíni, Židé, Němci a ojedinele též Romové, tedy že se do legií hlásili i minoritní¹¹ obyvatelé z území pozdějšího Československa. V rámci oslav 100 let od vzniku Československa se jeví zde předkládané téma jako opomíjené a zároveň dodnes aktuální, neb postavení příslušníků menšin v současné společnosti je stále diskutované

a vyžaduje si pozornosti politiků, vědců, médií i aktivistů. Předkládaná studie si klade za cíl přispět k novému náhledu na proces konstituování Československé republiky, k jejímuž vzniku přispěli – byť okrajově – i Romové, a na proces utváření se prvorepublikové občanské společnosti, v níž romští legionáři mohli zaujímat určité specifické postavení.

Jedná se o drobnou sondu, která navazuje na práce představující životní příběhy jednotlivých legionářů, na studii věnované postavení legionářů v prvorepublikové společnosti, ale i na studii reflektující proměňující se pohled na legionáře v následujících totalitních režimech. Za protektorátu se mnozí bývalí legionáři stávali účastníky druhého odboje (připomeňme gen. Ludvíka Svobodu či gen. Františka Moravce, gen. Karla Kutlvašra), a někteří za statečnou obranu země zaplatili dokonce svým životem (mezi nejznámější patří např. Alois Eliáš, Josef Mašín), někteří legionářští odbojáři sice přežili, ale po válce trpěli a umírali v rámci politických procesů (Heliodor Píka) či byli ponižováni, degradováni nebo vězněni (např. gen. Jaroslav Krejčí byl degradován na vojína, propuštěn z armády, nebyl mu přiznán důchod; dlouhým vězněním byl trestán také již zmíněný K. Kutlvašr). V posledních letech se v legionářské historiografii vynořují mnohá další okrajová témata, jako např. retribuční procesy s bývalými legionáři obviněnými z kolaborantství (Nečas J. 2016). Stále na okraji pozornosti české historiografie však zatím stojí otázka rasové perzekuce legionářů za II. světové války. Pokud se dozvídáme o legionářích trpících v nacistických věznicích a koncentračních táborech, jedná se buď

o konkrétní osobnosti (Jarmarová 2018), nebo obecné proklamace typu: „Pokud bychom chtěli znát jména legionářů-odbojářů, najdeme jich stovky, ne-li tisíce na pamětních deskách a v seznamech popravených a umučených za druhé světové války“ (Nečas J. 2016: 246). Přesně vyčísleny jsou oběti z řad České obce sokolské,¹² mezi nimiž bylo jistě mnoho bývalých legionářů. O obětech z řad legionářů vězněných a umírajících za II. světové války z rasových důvodů dosud nebyly vyčísleny ani odhady, natož spolehlivé údaje. Tento článek je tak možné vnímat jako snahu o alespoň částečné zaplnění jednoho z mnoha bílých míst týkajících se legionářů v Čechách a na Moravě. Lze očekávat, že židovských legionářů bylo mnohí ztratili své životy za II. světové války jako vězni nacistických KT, tento článek se týká pouze několika romských obětí. S vědomím, že badatele čeká ještě mnoho práce na vyčíslení legionářů trpících za II. světové války z rasových důvodů, předkládám tento text jako jeden ze střípků do pomyslné mozaiky ztvárňující dějiny obyvatel českých zemí v první polovině 20. století. Tento střípek na několika osobních příbězích dokládá, že jednotliví romští vojáci pomáhali ovlivňovat běh dějin a současně byli sami ovlivňováni okolnostmi jak v meziválečném období, tak v období II. světové války, a to rasovou perzekucí.

Cílem této studie je přispět především k poznání možností a limitů v procesu akceptace Romů a Sintů majoritní společností na základě toho, že někteří získali status „legionář dle zákona“. Pozornost je zaměřena na otázky spojené se životy těchto účastníků i jejich rodin v obdo-

bí po I. sv. válce, především pak hlavní otázkou, zda se těmto romským legionářům podařilo (jim samotným, popř. jejich potomkům, pokud se II. světové války nedežili) uniknout romskému holocaustu. Toto zaměření se mi jeví jako vhodný přínos do diskuse o postavení Romů ve vztahu k majoritní společnosti v českých zemích. Téma integrace¹³ je dnes již poměrně rozpracované díky několika studiím zaměřeným na „integrované“ Romy (např. Šanderová 2003, Podolinská, Hrustič 2010; Fónadová 2014; Kobes 2012; Šotola, Rodriguez 2016, Ort 2016), navíc úzce souvisí s dříve početnějším výzkumem marginalizace a znevýhodňování Romů (např. Skupnik 2007; Abu Gosh 2008; Mušinka 2009 a další). V této studii je – na rozdíl od právě jmenovaných výzkumů, jež jsou postaveny především na terénních výzkumech a v jednom případě na dotazníkovém šetření – pohled obrácen více do minulosti a založený zejména na archivním bádání. Záměrně se snažím odpoutat od zavedených termínů začleňování (integrace, popř. asimilace) a chci dát prostor konkrétním způsobům koexistence: jak se ve vzájemné interakci konkrétních Romů s neromskou populací, s úřady i neromskými obyvateli v určitém období na určitém místě konkrétní specifické vztahy vzájemného soužití utvářely. I tady je možné jmenovat odborníky, kteří podobnou cestou kráčeli přede mnou (např. Scheffel 2015, Hajska 2016, Sadílková 2016). Zde předkládaná studie však nevypovídá o soužití v jedné lokalitě, spíše sleduje deset životních příběhů romských legionářů z různých lokalit, a to převážně v meziválečném období, za II. světové války a okrajově též po r. 1945.¹⁴ Větší prostor je věnován pouze

¹² Jak zmiňuje J. B. Uhlíř ve své práci Sokolové za protektorátu, ČOS si vedla evidenci svých za protektorátu zemřelých členů. Na základě statistiky zasláné po válce ze 77,8 % jednot bylo v letech 1939–1945 vězněno „11611 členů ČOS, z toho popraveno 1212. Jinak zemřelo dalších 2176.“ (Uhlíř 2005: 247–248).

¹³ K problematice pojmů integrace a integrování viz Šotola (2016).

¹⁴ Tím navazují především na studii představující první vzdělané Romy (Hüb-schmannová 1999; Nečas 2005b: 221–225; Schuster, Horváthová 2009; Závodská 2018).

¹⁵ [online]. <http://www.vuapraha.cz/fallensoldierdatabase> [cit. 2019-07-18]

¹⁶ [online]. legie100.com/krev-legionare/ [cit. 2019-07-18]

¹⁷ V jeho případě se ve VÚA-VHA Praha zachovaly tyto archivní materiály: Osobní karta legionáře, Legionářský poslužný spis a Kmenový list.

¹⁸ Ač i oni by si jistě zasloužili další bádání a mohli mozaiku poznatků o specifickém postavení romských vojáků v armádě (resp. různých armádách za I. světové války) doplnit, pro tuto sondu se ukázali – coby ze zákona „nelegionáři“, kteří nemohli usilovat o zlepšení své sociální situace na základě své účasti v ČSL – jako nevhodní.

¹⁹ Nařízení vztahující se k § 15 zákona 462/1919 Sb., bylo vydáno dne 4. března 1920.

²⁰ Zmíněný článek č. 20 zní doslovně takto: „V případě odsouzení legionáře pro trestní čin, který má za následek ztrátu výhody dle §u 7 zákona, jest opis pravoplatného rozsudku zaslati ministerstvu Národní obrany (kanceláři Československých legií), která provede zrušení platnosti „Průkazu.“ (Citováno dle zdroje [online]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1732&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 2019-07-18]).

²¹ Po zvážení etických dilemat jsem do souboru zahrmla jednoho legionáře, jemuž byl v r. 1924 status legionáře odejmut, ale opět pouze dočasně, legitimace mu byla znovu vydána v r. 1931. K diskutabilní trestní bezúhonnosti ostatních legionářů viz dále.

²² Připomeňme si, že do ČSL vstoupilo, resp. bylo registrováno, okolo 110 tisíc legionářů, nejvíce v Rusku, dále v Itálii a nejméně ve Francii (podrobněji viz např. Šedivý 2002, Michl 2008: 347–348, Vrábel 2011 aj.).

²³ Status legionáře nebyl uznán skoro 21 tisíci vojákům, kteří do legií vstoupili (Šedivý 2002: 161).

nejstaršímu z uvedených legionářů, Josefu Holomkovi z Ostrožského Předměstí (nar. v Hluku v r. 1876), z jehož spisu pochází citace v názvu tohoto příspěvku, a dále Janu Danielovi, jenž ze zkoumaných deseti legionářů za II. světové války evidentně žijících v českých zemích jako jediný nebyl odvečen do KT a válku přežil.

1 Prameny, metodologie, etika

Ke vzniku této studie významně přispěla dostupnost formou on-line aktuálně dvou databází, v nichž je možné hledat legionáře dle příjmení, místa či data narození. První je spravována VHA¹⁵ a druhá Československou obcí legionářskou¹⁶. Každá z nich o jednotlivých legionářích přináší různé informace a vzájemně se doplňují. Díky těmto databázím a následnému ověření v matrice narození v místě jeho rodiště byl identifikován jako legionář s romským původem nejprve jeden legionář (Adolf Ištvan) a po prostudování jeho osobních spisů¹⁷ bylo objednáno a prostudováno 15 dalších, u nichž se podařilo předem vytipovat, že pocházeli z romské rodiny. U těchto legionářů bylo možné až při studiu tzv. legionářských karet a legionářských poslužných spisů zjistit, zda byli „legionáři dle zákona“. U některých je na jejich legionářské kartě v razítku, které zní „...legionářem podle zákona číslo 462/1919 Sb. z. a n.“ doplněné jako první slovo „Jest“. Naopak, mnohým z těch, které jsem zkoumala, byla věta z razítka doplněna na „Není uznán legionářem...“. Pokud k odebrání jejich statusu legionáře dle zákona došlo hned v letech 1919–1920, stalo se tak

většinou z důvodů, že vstoupili do „Československých revolučních vojsk“ (resp. v Itálii do „Československého dobrovolnického sboru“) až po vyhlášení samostatné republiky, tedy po 28. 10. 1918, u některých však došlo k tomu, že po vstupu do legií zběhli. Takové legionáře a jejich životní cesty jsem pro tuto sondu blíže nezkoumala.¹⁸ Pokud o status legionáře přišli dodatečně, byla důvodem skutečnost, že po návratu spáchali trestnou činnost a na základě článku č. 20 z Nařízení vlády č. 151/1920¹⁹ jim byl status legionáře odejmut.²⁰

Pro tuto přehledovou stať jsem se rozhodla do analýzy zahrnout pouze prvních deset legionářů, u nichž se mi podařilo genealogickou metodou prokázat romský původ, a současně ty, jimž byl status legionáře uznán.²¹ Jsem přesvědčená, že oněch deset legionářů jistě netvoří celkový výčet „dobrovolců“ s romskými kořeny – naopak, jde o pouhou sondu do tématu, přesto je dobré předem přiznat, že se jednalo o jednotlivce. Jejich vyšší zastoupení očekávám (na základě provedené sondy) mezi vojáky ze Slovenska.

Toto identifikování romských vojáků v ČSL, kteří navíc byli legionáři dle zákona, bylo časově náročnější i metodologicky obtížnější, neboť a) databáze všech legionářů²² dostupná on-line zpravidla neuvádí, zda byl jmenovanému legionářský status ponechán či odejmut,²³ a b) ani v legionářských spisech se neuvádí národnost / mateřský jazyk. Abych si vytvořila první sondu deseti romských legionářů, hledala jsem mezi vojáky s příjmeními, která byla mezi českými a moravskými Romy nejtypičtější, a následně dohledávala jejich záznamy o narození, v nichž jsem ověřovala, zda

ze záznamu vyplyne romský původ vojáka. Bohužel, pomocnou a samozřejmou indicií mi bylo i nalezení shodného jména, příjmení a podobného (ne vždy nutně identického) data a popř. i místa narození v seznamu vězňů KT v AB IIe (Nečas 1993). U všech deseti legionářů se mi podařilo nalézt záznamy o jejich narození²⁴ v matrikách narozených (dále jen MN)²⁵ a ověřila jsem, že jsou oni nebo jejich rodiče / prarodiče v některém z matričních záznamů, popř. v příslušných sčítacích operátech označení slovem „cikán“ (resp. „Zigeuner“ v německy psaných zápisech),²⁶ nebo jsou vedeni v některém soupise „cikánů“ z konce 19. století (o nich viz Nečas 2002).

Poté, co jsem si tuto první skupinu (čítající původně 15 jmen) vypsala a požádala o jejich spisy, snažila jsem se dohledat i další jejich životní cesty. Především jsem porovnávala jejich údaje s dostupnými údaji v soupisech romských vězňů KT (Lety, Hodonín u Kunštátu a AB IIe) a dále se snažila dohledat i další informace o romském osídlení v místech (oblastech) jejich původu (především v Nečas 2005). Nutno podotknout, že ač většina identifikovaných romských vojáků měla místo narození shodné s bydlištěm uvedeným v databázi, současně se u většiny z nich při následném pátrání ukázalo, že bude nutné se metodologicky vyrovnat s jejich migrací a u mnoha z nich pátrat po jejich dalších životních cestách v různých okresních archivech, což je nyní nad možností předkládaného výstupu.²⁷ Tato sonda je proto zaměřena jen na základní údaje – především sňatek (rodinný život), profese, či způsoby obživy (příp. trestná činnost, pokud byla zjištěna), a je-li dostupné, i úmrtí.²⁸

Jsem si vědoma, že konečné a definitivní zodpovězení výzkumných otázek, které se k tématu vztahují, není na základě dosud provedeného bádání možné, resp. je vhodné v tomto výzkumu pokračovat a k dosavadním zjištěním doplňovat další cenné detaily. Ovšem vlastní soubor shromážděných dat má již nyní natolik informativní hodnotu, že považuji za vhodné svá zjištění prezentovat, a především tím případně podnitit i další pátrání v lokalitách, kde romští legionáři žili.²⁹

Z metodologického hlediska je jistě diskutabilní mé konečné rozhodnutí do zkoumané sondy zahrnout i legionáře, jenž dočasně přišel o svůj legionářský status z důvodu odsouzení za trestný čin.³⁰ Je třeba dodat, že pro jeho zahrnutí jsem se rozhodla až po zjištění, že i někteří další legionáři, jimž nebyl status odejmut, byli trestně stíháni, a dokonce i odsouzeni za podobné činy (konkrétně § 355 tr. z.) k podobně dlouhému trestu.³¹ Že jim nebyl status legionáře odebrán, si vysvětluji tím, že na Kanceláři legií, kde byly osobní spisy legionářů spravovány, se o jejich činech nedozvěděli.

Na tomto místě považuji za důležité zdůraznit, že:

a) k záznamům o trestné činnosti a jejich interpretaci je třeba přistupovat s opatrností³² a

b) na páčání trestných činů a dopouštění se přestupků je nutné pohlížet ze širší perspektivy. Sem spadá např. v období první republiky (z dnešního pohledu) stále ještě slabý systém sociálního zabezpečení,³³ ztížené možnosti k sociální mobilitě (a to zvláště pro osoby snadno identifikovatelné, jimiž Romové byli), pauperizace Romů vlivem ztráty původ-

²⁴ Matriční záznamy o narození všech deseti vybraných legionářů byly dostupné on-line.

²⁵ Že se nemusí shodovat ani datum, ani místo narození je zřejmé – Romové se často neměli jakými doklady prokázat, tedy tato data byla uváděna obvykle jako přibližná, případně chyby mohl způsobit i zapisující, když se např. přeslechl. Ani vojenská správa, ani zapisují v KT nekontrolovali správnost dat, neověřovali si v místech bydliště. Pouze na kartách vedená databáze všech legionářů uložená ve fondu KLEG ve VHA Praha obsahuje někdy evidentně ověřovaná data – původní jsou pak často škrtnuta a u nově zazenovaných je pak poznámka „ověřeno dle zasláhaného křestního listu“. Přesto právě dohledání zápisů v MN bylo jednou z obtížnějších částí bádání (zvláště za rozluštění hůře čitelných záznamů z 19. století děkuji Z. Kratochvílovi).

²⁶ Jak bývalo během 19. a misty i v první polovině 20. století namísto povolání obvyklé.

²⁷ Dosud bylo pátráno jen v šesti okresních archivech, další pátrání je plánováno.

²⁸ Zatím jsem pouze jednomu z nich věnovala samostatnou studii (Viková 2018a), přičemž v budoucnu bych chtěla pokračovat, popř. touto sondou iniciovat pátrání, i u dalších osob.

²⁹ Každý takový romský legionář by si, myslím, zasloužil vlastní malý výzkum (např. bakalářkou či diplomovou práci) nejlépe historiků, kteří jeho vlastní příběh zasadí do poznatků o lokální historii.

³⁰ Více viz oddíl 4.2 tohoto článku.

³¹ Viz dále.

³² Jak píše Hübschmannová, úkolem historika písčičho o Romech je nejen pracně dohledávat zmínky v archiváliích, ale především „tyto dokumenty správně interpretovat“ (Hübschmannová 2000: 20).

³³ O proměnách sociální péče vztahující se k válečným veteránům, a to od poloviny 19. století do konce první republiky – viz Růžička (2011).

³⁴ Většina z těchto statí byla publikována v Bulletinu Muzea romské kultury.

³⁵ C. Nečas se bohužel nezmiňuje, na základě čeho konkrétním legionářům romský původ určil, tedy je možné, že mi některé indicie svědčící o romském původu u konkrétních legionářů unikly.

³⁶ V dnes již velmi bohaté digitální studovně MO ČR, viz zdroj [on-line] <https://kramerius.army.cz/search/> [cit. 2019-07-18].

ních zdrojů obživy (hl. kovářství, ale též odmítání vydat jim oprávnění k živnosti, kočovnických listů apod.) i vlivem všeobecné hospodářské krize atd. Trestné činy samotné tak především poukazují na sociální postavení, z něhož se nepodařilo konkrétním osobám – a to navzdory dosaženému statusu legionáře – vymanit.

V těchto úvahách se však již odkláním od čistě metodologických otázek, tedy je na místě posunout se dál a věnovat se vlastním východiskům bádání.

2 Dosavadní poznání a východiska bádání

Jak bylo zmíněno výše, doposud se tématem romských legionářů zabývali především C. Nečas (2000; 2005a; 2008: 73–81) a okrajově též N. Pavelčíková (2000).³⁴ Ani jeden z uvedených autorů však patrně nepochyboval se složkami osobních legionářských spisů (neodvolávají se na ně, neuvádí údaje z nich vyplývající), C. Nečas navíc zjevně zahrnuje do výčtu i legionáře, jimž nebyl legionářský status již v r. 1919–1920 uznán, či legionáře, u nichž lze romský původ spíše jen odhadnout (na základě typického romského příjmení, lokality původu, kde se toto příjmení u Romů vyskytovalo), a nikoliv prokázat.³⁵ Zároveň je třeba s politováním konstatovat, že oba autoři neodkazují na archiválie, s nimiž pracovali. Přesto mi však zmíněné texty pomohly jak v utřídění základních zjištěných dat, tak i v doplnění určitých mnou nezjištěných údajů (byť zatím nemohu odkázat na archivní zdroj). Zde předložená studie má tak ambici na uvedené autory navázat.

Při zpracování vlastního výzkumu mi byly významnou pomocí publikace spa-

dající do kategorie „legionářská literatura“, a sice dostupné v knihovně VHA, dobové prameny jako týdeník Československý legionář, deníky a životopisy legionářů, které je možné studovat on-line,³⁶ a samozřejmě odborné statě a knihy zabývající se legionářským hnutím. Protože však těžištěm výzkumu není přímo působení v legiích, ale období meziválečné, tato práce čerpá zároveň i z textů pojednávajících o postavení legionářů za první republiky a jejich sociálním zabezpečení (viz Růžička 2011, Šedivý 2002), inspirací mi byly i studie o určitých skupinách legionářů (např. Nečas J. 2016) a současně jsem čerpala z různých historických statí o Romech ze zde zkoumaných období.

Další cenné východisko pro utřídění terminologie představují dvě studie, a sice P. Lhotky (2009) a J. Červenky (2015). P. Lhotka (2009) analyzuje užívání pojmu „cikán/ Cikán“ v legislativě zaměřené na Romy od 2. poloviny 19. století do 1. poloviny 20. století. Upozorňuje na skutečnost, že se význam těchto pojmenování v průběhu sledovaného období proměňoval a že jiná terminologie se užívala v právních předpisech za Rakousko-Uherska, jiná za první republiky a opět jiná za II. světové války. Zatímco na základě předpisu z r. 1888 „byli tzv. cikáni definováni především na základě svého způsobu života, který byl ovšem považován za typický znak etnických Romů“ (Lhotka 2009: 231), prvorepublikový zákon „o potulných cikánech“ č. 117/1927 se dotýkal dvou skupin obyvatel „cikánů z místa na místo se toulající[ch]“ a ostatních tuláků, kteří po „cikánsku“ žijí“ (tamtéž: 232). Právní podklad pro vyjmutí z evidence „cikánů“ byl přijat až za protektorátu (8. 7. 1942),

ovšem jak P. Lhotka dokládá, byl diskriminující vůči Romům, a sice tím, že do kategorie „cikáni“ spadali již svým původem, a nikoliv způsobem života, zatímco neetnickými „cikány“ měly být pouze osoby práce se štítící (tamtéž: 234–235). Protektorát přinesl posun ve vnímání tohoto pojmu, neboť se následně vymezení „cikána“ mělo určovat dle nacistických rasových teorií ze 30. let. Ty chápaly „cikány“ jako kriminogenní a společnost ohrožující faktor, při čemž za zvlášť nebezpečné považovaly „cikánské mísenice“, což byli v Německu ti, kteří mezi svými osmi prarodiči měli aspoň jednoho „cikána“ (tamtéž: 237). Právní předpisy přijaté v protektorátu sice nevyžadovaly důslednou kontrolu rodokmenu jednotlivých osob, ale vládní nařízení č. 89/1942 Sb. ze dne 9. března 1942 o preventivním potírání zločinnosti prakticky definovalo pojmy „Cikán“ (zde již s velkým C) a „asociál“ jako synonymum (tamtéž: 239). Na základě těchto právních úprav došlo k tomu, že „cikány“ se stali i ti Romové a Sintové, kteří byli již po generaci usedlí, byli řádně zaměstnaní a jejichž děti pravidelně navštěvovaly školu, popř. i studovaly. Poznání tohoto právně-historického kontextu umožňuje lépe porozumět jednotlivým obdobím a také tomu, jak se pozměňoval obsah pojmů „cikán/ Cikán/ cikánský“.

Současně si jsem vědoma, že se – jak upozorňuje ve své lingvistické stati o nesamozřejmém užívání pojmů „Cikán, Gypsy a Rom“ romista J. Červenka (2015) – slovo „Cikán“ (či spíše „Cigán“) stalo pro české a moravské Romy a Sinty (a později i pro Romy přicházející ze Slovenska) postupně, či lépe za určitého kontextu, při projevu v češtině emickým

termínem – vlastním autonymem (ať autoetnonymem, či socionymem). Navíc J. Červenka připomíná: „Je třeba přiznat, že u některých romských skupin ve světě se můžeme v nejrůznějších podobách setkat s odmítáním společného autonyma Rom.“ (Červenka 2015: 327). To jistě platí i u v ČR žijících Sintů, kteří prosazují užívání souhrnného názvu „Romové a Sintové“. Přesto si dovoluji pro zjednodušení užívat v této práci jako politicky korektnější (nebo bez hanlivé konotace) a současně kratší, a tedy i obratnější termín „romští vojáci“ a „romští legionáři“.

Hlavní intencí této studie je prezentovat romské legionáře ne jako zajímavé a ojedinělé zástupce romských dějin, ale jako aktéry společných československých dějin. Můj prvotní předpoklad byl, že jako přímí účastníci velkých dějin (se získaným a udrženým, resp. v jednom případě znovuobnoveným statusem legionáře) mohli zde připomínání romští legionáři mít (alespoň po určitou dobu svého života) jisté předpoklady pro úspěšný sociální vzestup.³⁷ Nejde tedy o psaní další kapitoly do speciální romské historiografie, ale o příspěvek do společných dějin obyvatel bývalého Československa (pravda, zde potažmo jen Čech a Moravy, neb romské vojáky ze Slovenska jsem záměrně do sondy nezahrnula³⁸). Pohled na romské aktéry ve velkých českých (/československých) dějinách může poskytnout nový pohled na známé mechanismy, které v meziválečném působení ovlivňovaly postavení příslušníků romské menšiny v převažujícím neromském prostředí. Touto snahou navazují na myšlenky a směřování dalších autorů, resp. trend v bádání o romských dějinách, vnímat a prezentovat dějinné události

³⁷ Za první republiky bylo přijato několik právních opatření, která měla zajistit, aby legionáři, kteří se zasloužili o vznik samostatného státu a mnohdy se vraceli do civilu s velkým zpožděním, kdy už byla státní úřední místa obsazena, měli přednost v obsazování pracovních míst a nezůstali bez prostředků (srov. I. Šedivý 2002). Více viz dále.

³⁸ Především proto, že se mi dosud nepodařilo získat dostatek relevantních dat.

³⁹ Tím samozřejmě nechci umenšit velký přínos všech historiografů, kteří k poznání dějin Romů v ČR přispěli a jejichž díla mi byla důležitými průvodci pro poznání jak důležitých mezníků vztahujících se k dějinám Romů v celé společnosti, specifickým okolnostem lokálních dějin, ale i dostupností materiálů (pro mnou sledované dějinné období, tj. meziválečné, viz především Nečas 2005 aj., a s přesahem tohoto období též Hanzal 2004, Kovářová 2016, Pavelčík 1998 a Pavelčíková 1998).

⁴⁰ O roli byrokracie na realizaci holocaustu viz Bauman (2004) a též dále.

⁴¹ Další inspirací pro studium lokálních vztahů v kontextu holocaustu je také Zpráva o zapomenutých sousedstvích (Antonová, Konečný 2013).

⁴² Podoby jmen se různí především vlivem zapisujících – často zapsali jména osob tak, jak je slyšeli, či jaký byl úzus, při tom v určitou dobu docházelo k jejich poněmčování a později zase snad i k zá-měrnému počešťování. Tak se např. pří-jmení Ištvan proměňovalo od Istvan přes Ischtwan k Ištvanovi, popř. Ištvánovi. Proto se i v rámci jedné rodiny nacházejí způsoby zápisu příjmení dost rozdílné. Ze zkoumaných záznamů vybraných leg-ionářů je to patrné např. v MN Čížkov, kde je v záznamu o čerstvě narozeném Robertu Serynkovi v kolonce otec pode-psán “Serynek Václav” a písmem admi-nistrátora u jeho podpisu doplněno, že je tento otec synem zemřelého „Antona Serinka“![! ([on-line] http://www.porta-fontium.eu/iipimage/30070861/cizko-v-18_0740-n?x=41 & y=108 & w=1001 & h=360[cit. 2019-07-18]). Robert Serynek byl pak následně – snad pouze na základě podpisu svého otce – zapisován s „y“, ačkoliv se jindy jeho otec podepsal jako „Serinek“ (tento podpis je zachován ve VÚA-VHA Praha, fond KLEG, osobní spis legionáře Serynek Robert). Já se proto se držím pravidla dotyčné osoby uvádět tak, jak jsou vedeni ve vojenských dokumentech, nebo v další archiválních, je ovšem pravda, že především v případě příjmení Ištvan/Ištván je těžké pravidlo důsledně dodržet – mnohý nositel tohoto příjmení byl jednou zapsán s dlouhým „á“ a jindy s „a“ krátkým.

⁴³ Zatím však pouze v podobě sondy, v níž byl jako sociálně blízký identifikován dosud pouze deštníkář Josef Růžička (nar. 1879 v Dačicích), u nějž je ovšem sporné, zda jej zařadit do kategorie romských leg-ionářů; dle původu jeho rodičů se při-kládáním spíše k možnosti zařadit jej do skupi-ny tzv. „světských“.

týkající se Romů jako součást lokálních dějin, popř. širšího společenského dění. Tak např. H. Sadílková doporučuje soustředit se při studiu v bádání „na ‚obyčejné občany‘ jako na aktéry vyjednávání s ‚mocí‘“, což následně umožní „odhalovat hranice (dis)kontinuit mentálních vzorců přítomných v české společnosti a problematizovat tak zavedenou periodizaci [...] československých dějin“ (Sadílková 2013: 79). V mém případě se jedná o dějiny obyvatel českých zemí, resp. dějiny několika konkrétních lokalit. Jsem si vědoma, že předkládané údaje z biografických příběhů ojedinělých životů netvoří pouze zvláštní kapitoly romských dějin, nejsou pouhým potvrzením několi-kasetleté marginalizace obyvatel romského původu na území Čech a Moravy (ač se toto nahlížení také nabízí).³⁹ Naopak, je daleko přínosnější interpretovat je jako součást společných dějin, v nichž kategorizace lidí na přijatelné a nepřijatelné vedla k vytváření a upevňování dichotomií i lokálních konfliktů a podílela se na upevňování specifických strategií k přežití u skupin na okraji. Zároveň zdůrazněním romského původu v této studii sledovaných bývalých vojáků můžeme sledovat pravděpodobné mechanismy, které konkrétní společnost vytvářela a udržovala, a jež v konečném důsledku dokonce napomohly nacistickému Německu realizovat (nejen) romský holocaust⁴⁰ s takovým úspěchem i u nás.⁴¹

3 Deset vybraných romských legio-nářů

Jsem si vědoma skutečnosti, že výběr romských legionářů, o nichž tato stať pojednává, je ovlivněn především způsobem pátrá-

ní, resp. vymežujícími faktory. Jednak mezi ně patří již zmíněná neexistence záznamu o etnické příslušnosti jednotlivých legionářů, kterou lze tedy jen dedukovat např. dle typického příjmení (zkoumání byli Daniellové/Danihelové/Daňhelové, Holomkové, Ištva-ni/Ištváni, Kýrové/Kierové a Serynkové/ Serinkové;⁴² pokusila jsem se zkoumat i velmi početné skupiny Malíků a Růžičků⁴³ aj.), dle místa narození a místa bydliště (u kočovných či tzv. polokočovných rodin je zpravidla místo narození a místo bydliště odlišné), dle profese (typickou profesí romských vojáků může být koňský handlíř, kovář, nádeník, brusič, bačkorář, ale též obchodník...) apod. Velmi zácné se ve zkoumaných vojenských záznamech (obvykle v Legionářské kartě) objevila poznámka, z níž romský původ bylo možné vyčíst – např. že bydlíštem je vedle názvu obce – namísto čísla domu – „cikánská kolonie“, popř. na některém z dokumentů u jména vojáka doplněná poznámka „CIKÁN“.⁴⁴ (Nadále, chybí-li u konkrétní informace uvedené o romském legionáři odkaz na pramen, je jejím zdrojem jeho legi-onářský poslužný spis nebo karta legionáře či kmenový list – vše uloženo ve VÚA-VHA – odkazují v Pramenech).

V tabulce č. 1 uvádím abecedně uspořádaný přehled oněch pojednávaných deseti romských legionářů, s nimiž jsem se jako s prvními (kterým byl uznán status legionáře) seznámila a blíže jsem se jimi začala zabývat. U každého je uvedeno datum a místo narození z osobního spisu (jak je veden ve vojenských záznamech)⁴⁵ a také datum a místo narození dle dohledaných zápisů v MN⁴⁶ – pro přehlednost též mapka (viz obrázek na straně 23. Dále uvádím jejich profese a dosažená vzdělání. Z tabulky vyplývá, že věkový rozdíl mezi jednotlivými legionáři byl

prakticky generační. Nejstarší z nich, Josef Holomek, vstupoval do legií ve svých 41 letech a druhý nejstarší, Adolf Ištvan, ve 37 letech, zatímco dva nejmladší nedosáhli ani 20 let (Štěpán Daniel, jenž se do legií dostal již v r. 1916, byl čerstvě 18letý a Štěpán Holomek svůj slavnostní slib podepsal ve svých 19 letech). Ostatní legionáři měli věk mezi 22–28 lety. Jak z tabulky, tak ještě více z mapky je patrné, že většina zde prezentovaných legi-onářů romského původu pocházela z JV Moravy, což je očekávatelné ze dvou důvodů. Za prvé právě v této oblasti v rámci českých zemí, a to především v okresech Zlín, Uherské Hradiště a Uherský Brod, byla romská menšina vůbec nejpočetnější (žili buď jako jednotlivé rodiny nebo i v koloniích ve většině místních vesnic nebo osad – viz Pavelčík 1998: 19) a za druhé zde probíhal – v mnoha obcích již od poloviny 19. století – proces jejich usazování a postupného začleňování do majoritní společnosti. Oba tyto faktory měly vliv na jejich větším zastoupení již při rukování do armády,⁴⁷ navíc druhý faktor mohl současně ovlivňovat i jejich setrvání a další vojenskou kariéru. Dalšími faktory ovlivňujícími jejich začlenění do armády a případný vojenský postup byly také dosažené vzdělání a profese. Z dostupných záznamů vyplývá, že polovina těchto legionářů školu pravděpodobně ani nenavštěvovala, ovšem i mezi těmi, kteří mají školu proškrtnutou, jsou takoví, kteří se na dokladech snažili o svůj podpis. Lze však nalézt i opačné přípa-dy, kdy nahlásili několik „vychozených“ tříd školy, ale na některých z dokumentů jsou podepsáni třemi křížky. Z uvedených legionářů je jisté, že uměli psát dva, Jan Daniel a Štěpán Holomek, pode-

psat se uměl jistě i Adolf Ištvan. Kolonka profese ukazuje, že všichni tři legi-onáři, kteří nežili na JV Moravě, se živili obchodem. U všech tří ze zápisu o jejich narození vyplývá, že pochází z rodin koňských handlířů, ovšem profese „obchod koňmi“ byla zapsána do legionářské karty již jen u Františka Serynka, zatímco ostatní dva se měli v době před válkou živit blíže nespecifikovaným obchodem.⁴⁸

Romští legionáři z JV Moravy pocházeli naopak především z kovářských rodin,⁴⁹ dva z nich (Josef Holomek a František Murka) jsou dokonce stále ještě jako kováři uváděni, ostatní již pracovali v dalších profesích, nejčastěji jako nádeníci a dělníci. V tabulce č. 1 je u každého legi-onáře ze 4 údajů o uvedených místech (jedná se údajná a ověřená místa narození a zapsaná místa pobytu před válkou a po ní) patrné, zda žili stále na stejném místě, nebo v průběhu života migrovali.

Nelze z toho však vyvodit, zda a případně i dokdy žili kočovně, polokočovně či odkdy již plně usedle, k tomu je třeba dohledat i další informace jako docházku jejich dětí do škol.⁵⁰ Existují i další typy údajů, o nichž bychom mohli uvažovat, že měli na vojenskou disciplinaci vojáků vliv, např. stav vojáka a počet dětí (žena-tí otcové rodin mohli být v pozici vojáků opatrnější, mladí a svobodní mohli na jedné straně ochotněji dokazovat svým druhům či velitelům vlastní odvalu a na straně druhé mohli více riskovat, a být tedy častěji zranění). Protože však počet deseti vojáků považují pro takovou analýzu za velmi nízký, zmíním, že pouze dva z nich měli v kartě zapsán počet dětí: Josef Holomek měl mít tehdy šest dětí a Adolf Ištvan tři, v době demobilizace již čtyři děti. U ostatních – krom Roberta

⁴⁴ Takovou indicii obsahovaly tři z deseti zde zkoumaných spisů – Josef Holomek má kontaktní adresu „cikánská kolonie“, Štěpán Daniel má u jména na kartě legi-onáře poznamenáno „Čech – cigán“ a u Štěpána Holomka je v kolonce „zvláštní schopnosti“ uvedena zmínka: „umí trochu německy a dobře cikánsky“ – viz fotografie dokumentu na straně 10.

⁴⁵ Tedy údaje uvedené v tabulkách č. 1 a 2, u nichž není poznamenán jiný zdroj, pocházejí z osobního spisu příslušného legionáře (uloženo ve VÚA-VHA, fond KLEG).

⁴⁶ Z porovnání dat a míst narození na každém řádku je patrné, že většina záznamů ve spisech legionářů obsahovala aspoň drobnou chybu. Na nalezené záznamy o narození jednotlivých legionářů odkazují v Pramenech (MZA, E 67; SOA Plzeň, Matriky ZČ kraje; SOA Zámrsrk, Matriky VČ kraje).

⁴⁷ V oblastech, kde Romové žili kočovně, se navíc patrné častěji vyskytovali ti, kteří před odvodnou komisí ani nenastoupili a rovnou se stali tzv. zelenými kádry (jak vyplývá i ze vzpomínek J. Serinka – viz Serinek, Tesař 2016: 19–30).

⁴⁸ Zatím se mi podařilo zjistit více pouze o A. Ištvanovi, jenž byl již před 1. sv. válkou prokazatelně obchodníkem s nádobím a po válce svou rodinu živil i jako výrobce bačkor (a trhovec), což byly v Bohusoudově, odkud pocházel a kde žil, typické profese obyvatel romské kolonie.

⁴⁹ Zdálnivě rozdělení rodin na kovářské a obchodnické (handlířské) je při tom jisté umělé. Starší matriční záznamy o narození romských dětí běžně dosvědčují, že tyto dvě profese byly neoddělitelně spjaty. Např. když se v obci Třebětín roku 1847 narodil František Ištvan, jeho otec, Antonín Ištvan, je uveden jako „Zigeuner Schmied und Pferdhändler aus Schebetau“, tedy „cikánský kovář a koňský handlíř patřící k Šebetovu“ – viz MZA, E 67, Letovice ([on-line] Dostupné z: <http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/3388/?strana=177> [cit. 2019-07-18]). Pozdější specializace na jednu z profesí vyplynula z dalších okolností, které by bylo dobré dále zkoumat (a jsou mimo možnosti této studie).

⁵⁰ Tato otázka je však již nad rámec tohoto článku.

⁵¹ Jak vyplývá z osobního spisu tohoto legionáře (uloženo ve VÚA-VHA, KLEG).

⁵² Většinu údajů o svatbě je možné nalézt v podobě dodatečné poznámky v záznamech o jejich narození – viz výše.

⁵³ O transportech legionářů z Ruska do Francie (především z jara 1918) viz článek T. Jiráka (2006). V demobilizačním záznamu je uveden údaj, že J. Daniel byl „dne 29. 5. 1919 převezen z ruské fronty do Francie“, kde měl být zařazen do 23. pluku (VÚA-VHA, fond KLEG, os. spis Daniel Jan, 1891). Jak T. Jiránek uvádí, tento 23. pluk „vznikl až později a do bojů již nezasáhl“ (Jiránek 2006: 235). Z jiného (časově předcházejícího) dokladu založeného v Legionářském poslužném spise J. Daniela vyplývá, že ještě dne 31. 3. 1919 pobýval v Archangelsku, kde byl uvolněn a propuštěn k repatriaci z důvodu „neschopen vojenské služby“. Z těchto údajů vyplývá, že ve Francii již Jan Daniel nebojoval.

⁵⁴ Jak uvádí J. Michl, Čs. válečný kříž byl až do r. 1934 udělen jen 6613 legionářům (Michl 2008: 28).

⁵⁵ Např. některé spisy obsahují i poznámky o přestupcích, soudech a vězeních z období, kdy byl legionář v aktivní službě. Např. Herman Daniel byl v prosinci 1919 odsouzen k šestidennímu věznění za „nedbalé plnění svých povinností“. Spisy většiny legionářů z Itálie obsahují složky týkající se italských životních pojistek, které si po vstupu do legie uzavřeli, k nim se vztahují i osobní dopisy, které jsou patrně nejzajímavějšími fragmenty studovaných spisů.

Serynka, jenž zemřel jako svobodný⁵¹ – byl nalezen záznam o svatbě až z doby po válce.⁵²

3.1 Zařazení romských legionářů v ČSL a jejich ocenění

Ačkoliv se ve výzkumu zaměřuji především na meziválečné období, nelze nezmínit základní zjištění, která z osobních složek legionářů vyplývají. Je známo, že ČSL sestávaly ze tří základních skupin: ruské (s pluky 1.–3.) a francouzské (s pluky 21.–23.), jež obě vznikaly již v r. 1914, a skupiny italské (s pluky 31.–39.; formovala se od r. 1917, ale uznána byla až na jaře 1918). Lišily se od sebe například uniformami, ale též specifickou historickou zkušeností. Také romské legionáře z mé sondy můžeme rozdělit do tří skupin dle působiště. Nejméně početné francouzské legie se při tom doplňovaly vojáky i z jiných pluků, a tedy např. ze spisu Jana Daniela vyplývá, že do legií vstoupil v Rusku, ale v květnu r. 1919 byl převezen do Francie,⁵³ a tak se do Československa vracel již jako francouzský legionář. Za svou účast v bojích se legionářům dostalo různých ocenění, o nichž bývá v osobních spisech stručný záznam. U některých došlo i k povýšení. Tabulka č. 2 obsahuje u každého legionáře jeho zařazení do legií a čísla pluku, datum, kdy do ní vstoupil, nejvyšší dosaženou hodnost a ocenění (pokud jsou tyto údaje ve spisech uvedeny). Dvojitý datum vstupu do legií znamená buď nejednotnost uváděných údajů, u italských legionářů je první datum dnem, kdy se do legií přihlásil, druhé datum, kdy složil slavnostní slib.

Z významnějších ocenění je vhodné z uvedených údajů zmínit Čs. válečný

kříž, jenž byl udělen pouze Robertu Serynkovi⁵⁴, Jan Daniel obdržel (za nejasných okolností) „ruský kříž“ a František Murka byl vyznamenán československým záslužným italským křížem (ani v jeho spisech není zmíněno, za jaký čin byl takto oceněn).

Zároveň je třeba podotknout, že se jednotlivé spisy od sebe velmi liší rozsahem a detaily, které obsahují,⁵⁵ v této sondě se zaměřuji jen na nejzákladnější údaje, které se vyskytují ve většině spisů. Některé spisy obsahují i poznámky o zraněních a onemocnění. Opakovaně byl hospitalizován např. Jan Daniel, zranění se však nevyhnuli ani další legionáři: Adolf Ištvan byl jednou střelen do ruky a jednou do nohy, Štěpán Holomek si z bojů v Itálii odvezl omrzlé nohy a dle jeho dopisu byl po návratu asi rok hospitalizován a operován. Poměrně skoupý na detaily a informace o onemocnění je záznam o hospitalizaci Roberta Serynka, jediného ze zde prezentovaných legionářů, jenž dosáhl na významnější povýšení (získal hodnost četaře). Ze spisu vyplývá jen rychlý sled událostí: 1. května 1919 – povýšen na četaře, 4. června – přijat do nemocnice se zánětem pobřišnice, 7. června 1919 – udělen Čs. válečný kříž a 11. června 1919 zemřel.

4 Legionáři romského původu v meziválečném období

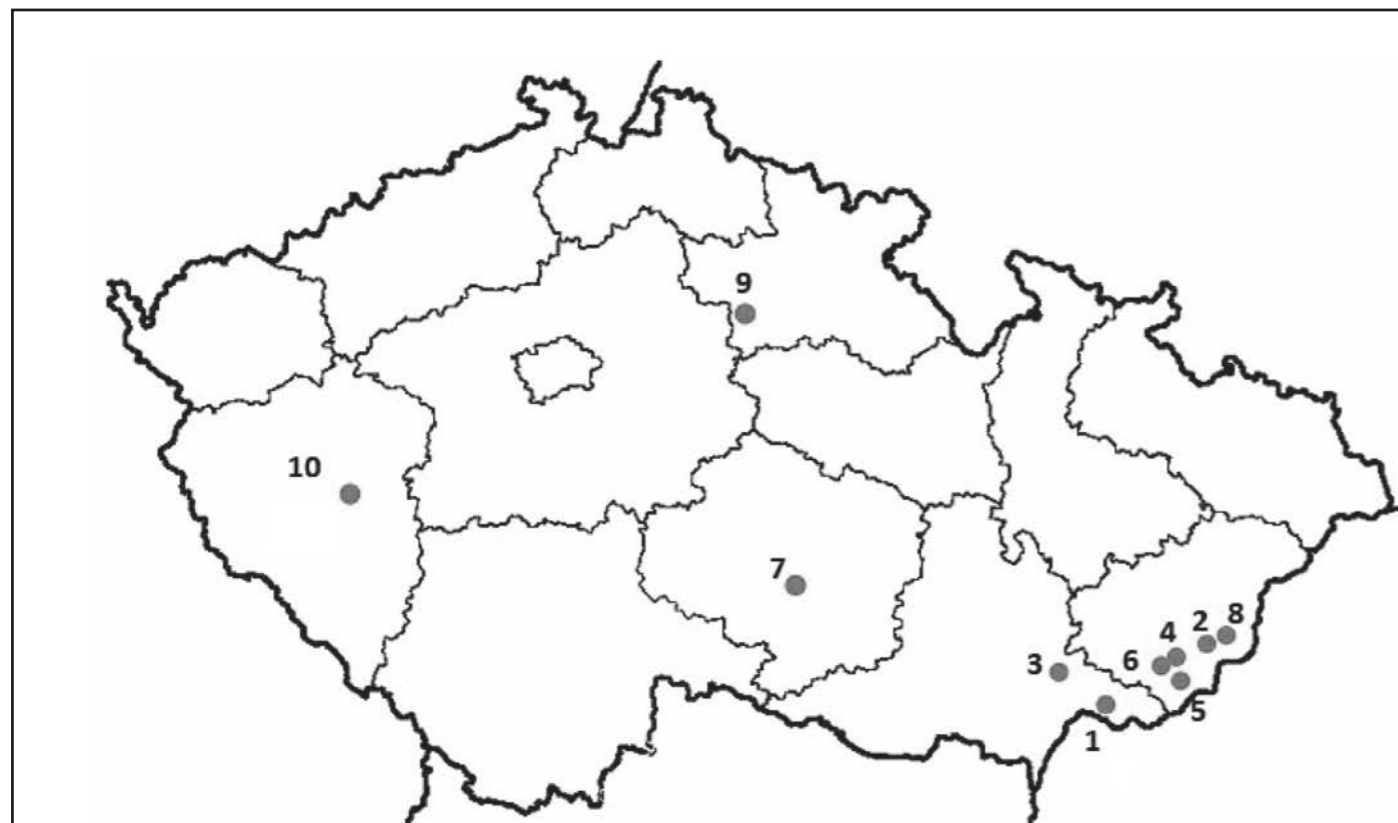
O první republice se sice píše (byť s otázkou) jako o „republice legionářů“ (Šedivý 2002), ovšem právě i na příkladu vybraných deseti osob si můžeme ukázat, že samotný status legionáře neznamenal automaticky zvýhodnění. O jakoukoliv intervenci státu bylo zjevně nutné

ROMŠTÍ LEGIONÁŘI - ZÁKLADNÍ ÚDAJE									
	Příjmení jméno	datum nar. dle KLEG, *=chyba	datum dle MN	místo narození dle KLEG	místo narození dle MN	bydliště v době vstupu do legií	zaměstnání dle leg. Záznamů	vzdělání	bydliště v meziválečném období
1	Daniel Jan	30.5.1891/ 31.5.1891*	25.5.1891	Petrov	Petrov	Skalice okr. Nitra	holič	obec. škola	Hodonín
2	Daniel Heřman	10.4.1896/ 15.5.1896* 29.9.1897/	11.6.1896	Luhačovice	Ludkovice	asi Ludkovice	dělník	školu nenavštěvoval	Luhačovice
3	Daniel Štěpán	15.5.1898	29.9.1897	Svatobořice, Kyjov	Kyjov "na poli"	Spytinov č. 10	sklář	–	Kyjov
4	Holomek Antonín	9.5.1891*	6.5.1891	Popovice	Podolí "na poli"	Derfle	dělník	–	Derfle
5	Holomek Josef	6.12.1876*	4.12.1876	Uherský Ostroh	Hluk	Ostrožské Předměstí	kovář	–	Ostrožské Předměstí
6	Holomek Štěpán	1.6.1898	1.6.1898	Kunovice	Kunovice bez č.	Kunovice bez č.	nádeník	6 obec. a 2 měšť.	Kunovice č. 988
7	Ištvan Adolf	6.11.1880* 18.11.1893/	7.9.1880	Jihlava	Jihlava, vězení	Nový Rychnov	obchodník	obec. škola	Bohusoudov 1
8	Murka František	18.12.1892*	19.12.1893	Sehradice okr. Holešov	Sehradice v horách	Zahorovice p. Bojkovice	kovář	žádné	Lučenec, Slovensko
9	Serynek/ Daniel František	23.3.1888/ 23.3.1890	23.3.1890	Hlušičky okr. Nový Bydžov	Hlušičky	neuvezeno	obchodník koňmi	do školy nechodil	Velké Zboží
10	Serynek Robert	26.7.1892*	27.7.1893	Čížkov - Blovice	Čížkov okr. Plzeň	Královice	obchodník	6 tř. ob. Školy	zemřel 1919

▲ Tabulka č. 1 – Základní údaje o životech vybraných legionářů. (Zpracovala L. Viková)

ROMŠTÍ LEGIONÁŘI - VSTUP, DIVIZE, NEJVYŠŠÍ HODNOST A OCENĚNÍ							
	Příjmení jméno	legie	pluk č.	vstup	kde a kdy byl demobilizován	nejvyšší hodnost v ČSL/zařaz.	ocenění
1	Daniel Jan	ru, fr	7.; 23.	X.5./ 7. 1917	31.10.1919 Kroměříž	dělostřelec	ruský kříž
2	Daniel Heřman	ru	11.; 2.	10.04.1918		střelec, jezdec	–
3	Daniel Štěpán	ru	1.	X.3.1916 / 09.01.1917	8.1.1921 v Kroměříži	střelec	Čs. rev. medaile; Spojenecká medaile
4	Holomek Antonín	fr	23.;24.	25.10.1918	04.10.1919 Znojmo	střelec	–
5	Holomek Josef	it	32.	14.05.1918	5.5.1920 Kroměříž	pěšák	–
6	Holomek Štěpán	it	31.	16.2.1918 / 20.04.1918		k vozatajství	–
7	Ištvan Adolf	it	33.	12.04.1918	19.08.1919	pěšák zeměbrana	revoluční stužka; italská stužka
8	Murka František	it	31.; 34.; 33.	21.9.1917 /15.4.1918	25.05.1920	vojín, pěchota	rev. stužka; čs. zásluž. italský kříž
9	Serynek/ Daniel František	ru	1.	05.08.1918	9.7.1920 příjezd se ženou	jezdec, kulomet	medaile vítězství
10	Serynek Robert	it	35.	31.08.1918	zemřel	četař/ desátník	Čs. válečný kříž

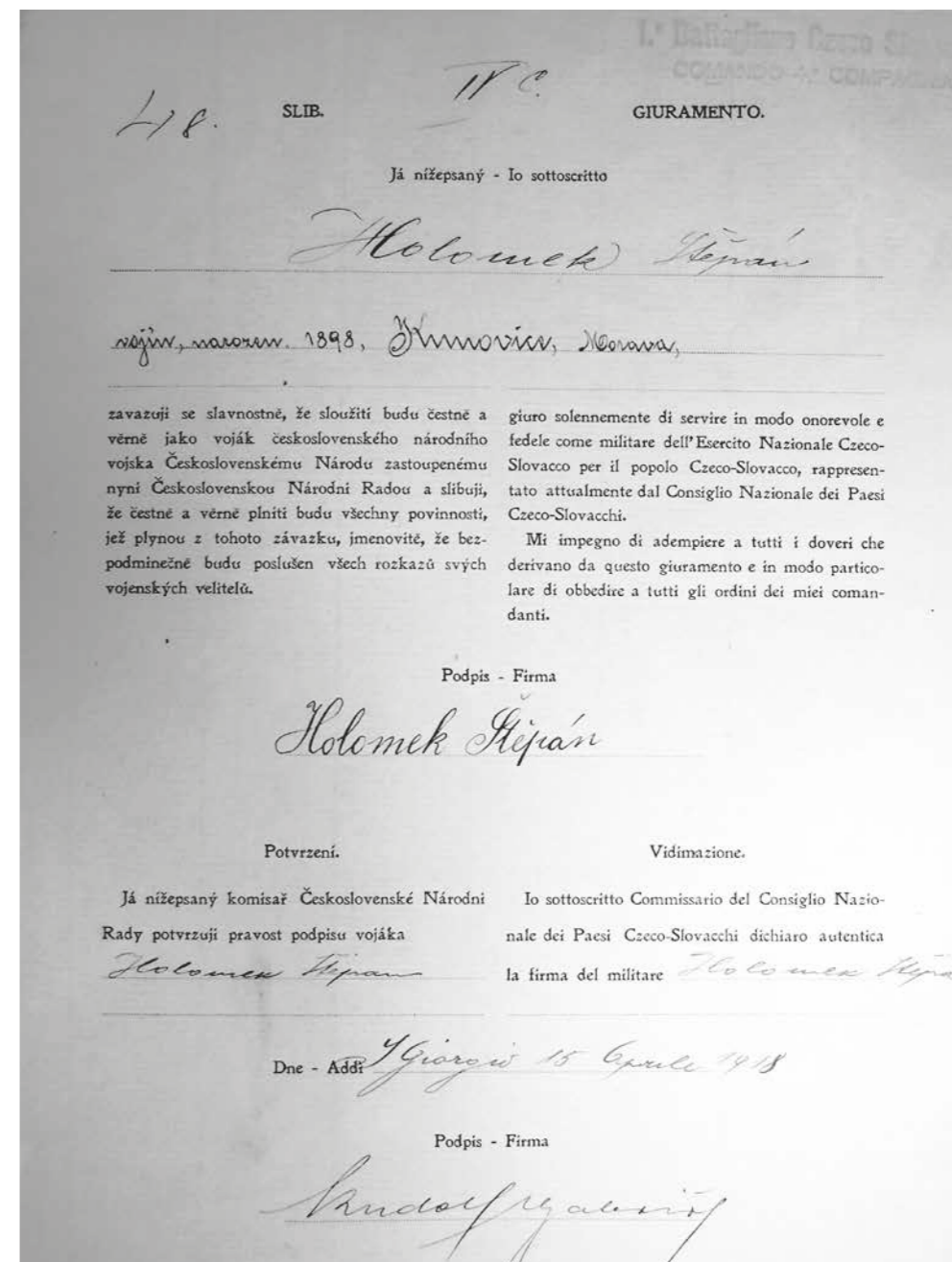
► Tabulka č. 2 – Přehled zařazení romských legionářů a jejich dosažených hodností a ocenění. (Zpracovala L. Viková)

▲ Na mapě jsou vyznačena místa narození vybraných romských legionářů, jak byla ověřena v matričních zápisech. U puntíku je i číslo, pod nímž je příslušný legionář uveden v tabulkách č. 1 a 2.

aktivně usilovat (viz Michl 2008: 10–13, 26–33), výhodu měli jistě gramotní legionáři, kteří si mohli o svých možnostech přečíst v legionářském tisku. V následující části textu se průběžně zamýšlím nad tím, jaké konkrétní faktory se patrně podílely na tom, že většina sledovaných osob žila za první republiky mezi lidmi na okraji společnosti. Většina informací, jež se mi (vedle údajů z vojenských záznamů) dosud podaři-

lo získat, jsou z dochovaných archiválií fondů četnických stanic, Policejního ředitelství apod., jsou tedy zatíženy paternalismem státního aparátu a je třeba k jejich interpretaci přistupovat s velkou opatrností. Přesto je považuji za velmi cenné, neb jsou zatím jedny z mála záznamů, které nám o životech těchto osob ve sledovaném období mezi dvěma válkami přináší alespoň určitá svědectví. Dříve než získaná data pře-

◀ Slavnostní slib italského legionáře Štěpána Holomka (1898–1943). VÚA-VHA Praha, KLEG, osobní spis Štěpán Holomek nar. 1898

⁵⁶ Především zákony č. 282/2019, zákon č. 462/2019, prováděcí nařízení k těmto zákonům z roku 1920, nařízení „o přidělu půdy legionářům“ z r. 1922 a mnohé další předpisy obsahovaly speciální články zvýhodňující legionáře (více viz Šedivý 2002).

⁵⁷ Jak I. Šedivý (2002) píše, na jedné straně bylo „v zájmu vládní garnitury zabránit v prvních poválečných letech proměně legionářské masy v dav zdivočelých nezaměstnaných veteránů“ (s. 171–172) a na straně druhé „měla být poskytnuta konkrétní pomoc těm jednotlivcům, kteří se – bez vlastního zavinění – nedokázali na novou situaci adaptovat a sociálně strádali“ (s. 159).

⁵⁸ Pro vydávání legitimací a potvrzení měla pobočky v devíti dalších městech.

⁵⁹ Dle I. Šedivého se v rámci „úvěrových akcí do pozemkové reformy“ legionářům ze státního rozpočtu vyplátilo celkem 8 740 727 Kč, do konce 20. let byly zakládány kolonie (později už byla poptávka uspokojena, další stavění se nepožadovalo; Šedivý 2002: 173).

⁶⁰ Jak píše I. Šedivý, nejpočetnější a nejmocnější byla Československá obec legionářská (ve zkratce ČSOL), jež ve 20. letech měla prakticky monopol na jednání s centrálními úřady, ale postupně její moc slábla (Šedivý 2002: 168).

⁶¹ Jen v letech 1920–1931 bylo mezi legionáři zaznamenáno 250 sebevražd (Michl 2008: 13). Na druhé straně je třeba vzít v potaz, že – jak rozebírá M. Růžička – v poválečném období byla obecně velmi vysoká sebevražednost válečných veteránů, zvláště mladých a těžko se vyrovnávajících s válečnými traumaty (tedy trpících depresemi), a dále invalidů, kteří často nedosáhli na sociální podpory, nebo tyto podpory byly pro početné rodiny nedostatečné (Růžička 2011: 29, 139, 240).

destřu, je třeba uvést aspoň základní poznatky o postavení legionářů za první republiky.

4.1 Vztah první republiky k legionářům

Nově vzniklý stát stál po skončení války před mnohými zcela zásadními úkoly jako vybudovat funkční státní systém, nyní již nezávislý na řízení zvenčí. Bylo nutné reformovat původní úřady a současně vznikaly i nové. V prvních letech nové vlády vzniklo několik legislativních opatření (zákonů i směrnic),⁵⁶ které upravovaly a ve svých důsledcích zvýhodňovaly postavení legionářů ve společnosti. Jak ale dokazuje ve svém článku I. Šedivý, nešlo ani tak o odměnu za zásluhy: tato opatření měla především napomoci jejich snazšímu opětovnému začlenění do společnosti (Šedivý 2002).⁵⁷ Pro dohlížení na dodržování těchto opatření i pro poskytování pomoci legionářům byla již v listopadu 1918 (Šedivý 2002: 169) zřízena Kancelář československých legií při MNO (dále jen KLEG), která sídlila v Praze⁵⁸ a svou činnost vykonávala prakticky celé meziválečné období. I. Šedivý na příklad uvádí, že „[o]d ledna 1919 byla každé vdově po legionáři vyplácena měsíční podpora 200 Kč a na každé dítě 50 Kč“ (Šedivý 2002: 175) a že na podporu legionářských rodin šly ze státního rozpočtu ročně miliony. KLEG si vedl evidenci o počtu žádostí o místo a o počtu do pracovních pozic úspěšně začleněných legionářů (v první dekádě činnosti šlo o desetitisíce úspěšně vyřízených žádostí – tamtéž: 171). Další miliony byly každý rok investovány na výstavbu legionářských kolonií a jako úvěry pro

jejich zemědělskou činnost.⁵⁹ Kromě poznatků o legislativních opatřeních je ovšem třeba brát v úvahu i napjaté vztahy mezi jednotlivými legionářskými sdruženími,⁶⁰ která vznášela někdy diametrálně rozdílné požadavky, a také neshody mezi legionáři, kdy si někteří stěžovali na nerovné zacházení (Šedivý 2002: 169, 176). Současně nelze tvrdit, že se výhody dotkly plošně všech legionářů – v r. 1924 bylo dle ČSOL evidovaných 8 000 nezaměstnaných legionářů, ovšem tento počet postupně razantně klesal, takže v r. 1928 jich KLEG odhadoval již jen 3 000 (Šedivý 2002: 172, 182). I. Šedivý člení postavení legionářů ve společnosti v meziválečném období do čtyř fází, přičemž třetí (kryje se s Velkou hospodářskou krizí) je charakteristická výrazným zhoršením životních podmínek sociálně slabších legionářů (na které byly legionářské organizace i KLEG hojně upozorňovány spolubratry) a čtvrté období je typické snahou o pomoc sociálně nejslabším (Šedivý 2002: 183–184). O těžké situaci některých legionářů vypovídá i jejich vysoká sebevražednost.⁶¹ Zároveň ovšem vznikal pestrý systém sociální a zdravotní pomoci zvláště pro válečné invalidy (Růžička 2011). Jak už jsem v úvodu uvedla, v sondě, kterou zde předkládám, mne zajímala především zjištění, zda se některá podpůrná opatření dotkla i některé ze zde sledovaných osob.

4.2 „Romští legionáři“ a podpůrná opatření první republiky

Před zkoumáním hlavního tématu je vhodné si uvědomit, že za první republiky byl sociální status Romů i Sintů

již z minulého období velmi nízký, ba co víc, na tyto skupiny dopadala další znevýhodnění: tzv. proticikánský zákon – č. 117/1927, na jehož základě docházelo k diskriminaci a k omezování práv a svobod, mnozí čelili kriminalizujícímu jednání četníků, ojediněle se vyskytovaly i pogromy a útoky na konkrétní romské skupiny, četné byly i štvavé proticikánské články především v agrárním tisku. Zároveň mnozí Romové dlouze a obtížně usilovali o přiznání příslušnosti k domovské obci, přičemž současně pocítovali i dopad hospodářské krize, jenž byl pro nejchudší obyvatele nejtěživější.

Dnes už se můžeme patrně jen dohadovat, jak velký vliv na další život měla u jednotlivých zde představených legionářů s romským původem jejich legionářská zkušenost. Vojenská každodenní disciplinace a tlak k dodržování řádu mohly některým z nich přinést do života změnu, některé zkušenosti z vojenského období mohli využít i v následujícím životě. Nutno však připomenout, že se mnozí vraceli z války se zraněními (viz výše) a současně možná většina z nich byla nadále negramotných. Snad i proto (patrně) žádný z nich nebyl zahrnut do programu legionářských výhod v podobě školení a k přípravě do státního úřadu, žádný z nich se nestal držitelem trařky ani nezískal místo u dráhy, na poště či v jiné, nejčastěji státní organizaci.⁶²

V osobních spisech⁶³ sledovaných romských legionářů se k tomuto období nachází pouze útržky, a to:

a) z korespondence týkající se italských pojistek vyplývá, že pozůstalým po dvou zemřelých (Robert Sery-

nek a Josef Holomek) byly vyplaceny italské pojistky, a sice za příspěvní legionářských spolubratří, zatímco dvěma dalším žadatelům (Adolfu Ištvanovi a Štěpánu Holomkovi) bylo proplacení přislíbeno až po jejich úmrtí či v r. 1948; z jejich opakujících se dopisů vyplývá, že se dovolávají proplacení především kvůli tíživé sociální situaci;

b) ze záznamů týkajících se trestní činnosti a rozsudku (a to pouze ve spisu Františka Murky – viz dále).

Proto jsem pátrala ještě v dalších archívech a našla některé další zmínky a zajímavosti.

Jednak jsem se snažila ověřit, kde v meziválečném období tito legionáři skutečně žili, jakou profesí se zabývali, pokud byli v době I. světové války svobodní, zda a s kým se oženili. Mnohé z těchto informací vyplynuly z matricních zápisů či záznamů ze sčítacích operátů. Moje očekávání, že se jim coby legionářům mohlo žít v meziválečném období přinejmenším „slušně“, splnil pravděpodobně jen Jan Daniel, jenž se po svatbě (květen 1919) s neromskou manželkou stal spolumajitelem rodného domku v Hodoníně a pracoval zde v továrně na tabák.⁶⁴ Druhým, kdo si vzal ženu z neromského prostředí,⁶⁵ byl František Daniel (resp. Serynek), který ovšem až do r. 1939 žil nejspíš stále ještě polokočovným způsobem, a to v okresech Nymburk, Kutná Hora, Kolín. Manželku s pro Romy netypickým příjmením měl i František Murka. Ostatní dle dostupných dat vstoupili do svazku s romskými manželkami a žili v „cikánských“ koloniích, resp. v prostředí typickým pro „Cikány“.

Další informace jsem zjišťovala ve

⁶² I. Šedivý dokládá, že v letech 1919–1932 zaregistroval KLEG 36 545 umístění ve státní službě, 1 656 v samosprávách a 5 404 v soukromé sféře (Šedivý 2002: 171). U žádného ze sledovaných legionářů se mi takové umístění nepodařilo zjistit.
⁶³ Uložených ve VÚA-VHA, Fond KLEG.

⁶⁴ Informaci o rodinném domku a továrně na tabák uvádí Pavelčíková (2000:79), zmínka o svatbě – viz poznámka v zápise v MN ([on-line] Dostupné z: <http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/5273/?strana=168> [cit. 2019-07-18])

⁶⁵ Dle záznamu ve VÚA-VHA, sbírka „255/1946“ – Osobní spis žadatele o osvědčení, Daniel František, nar. 23. 3. 1890. Zajímavostí je, že v jeho legionářském spise (VÚA-VHA, fond KLEG, Osobní spis František Serynek/ Daniel) je uvedena jako první jeho manželka Ruska Anna Joanovna (psána též jako Ivanovna) Serynková roz. Gordajeva, s níž se s povolením Vojenské správy na Sibiři dne 24. 4. 1920 oženil ve Vladivostoku. Jeho první žena, již jako Anna Serynková, odcestovala se svým mužem do Čech (ve spise je doklad o přiznání podpory – jejího výživného po dobu plavby na lodi Scherman; plavbu měla absolvovat mezi květnem až červencem 1920, o čemž je záznam z Prahy datován 2. srpna 1920). Její další osud se mi zatím nepodařilo zjistit.

⁶⁶ SOKa Jindřichův Hradec, fond OÚ Dačice, kniha inv. č. 60, Evidence cikánských legitimací, nestránkováno, nedatováno, řádek 9/ 1929. Pokud další kolonka obsahuje číslo legitimace, má Adolf Ištvan ze zde evidovaných úplně nejnižší (2005, jeho manželka má č. 5055), oba mají v předposlední kolonce uvedena jména tří nejmladších dětí, dvě nejstarší byly evidentně držiteli legitimace samostatně.

⁶⁷ Zatím pátráno v SOKa Hodonín a SOKa Uherské Hradiště.

⁶⁸ Na základě dopisu z MV ČR z r. 1946, jenž současně obsahuje (mírně řečeno) zavádějící informace – více viz kap. 6.

⁶⁹ SOKa Jihlava, AO Knínice, inv. č. 63, kniha, Pokladní deník chudinského fondu 1911–1919, fol. 30.

⁷⁰ Neb v APK v Praze bylo archivářem Dr. J. Doležalem zjištěno, že se k případu váží 3 dopisy z let 1928–1934, všechny však již byly skartovány (jejich obsah lze rekonstruovat jen na základě poznámek z Podacích deníků – data a značky dopisů: 14. 3. 1928 – č. j. R 8438/28, 28. 12. 1933 – č. j. M 29825/33 a 23. 12. 1935 – č. j. M 31050/35).

⁷¹ Záměrně zde nyní pominu excesy typu poprav legionářských spolubratrů bez soudu a další.

⁷² V nich opakovaně požaduje vyplacení italské pojistky.

fondech příslušných okresních archivů. Otázka, na niž jsem zde hledala odpověď především, byla, zda a odkdy byli do této sondy zařazení legionáři držitelé cikánských legitimací. Je známo, že po přijetí zákona č. 127/1927 měli tzv. „cikánskou legitimaci“ obdržet kočovní „cikáni“ (a osoby žijící „cikánským způsobem“) a že po soupisu „cikánů, cikánských míšenců...“ v srpnu 1942 – jak už bylo výše zmíněno – měla být tato legitimace dána i členům usedlých romských rodin (viz Lhotka 2009: 240). Ověřit, jak přesně to bylo s romskými legionáři a jejich případnými legitimacemi, se mi podařilo dosud pouze u Adolfa Ištvana, jenž byl jejím držitelem již od přidělování legitimace po r. 1927 (resp. v soupisu z r. 1929, kdy byla kniha evidence cikánských legitimací okresu dačickém založena, je uveden jako devátý z 55 jejích držitelů).⁶⁶ Ve fondech ostatních příslušných okresních úřadů⁶⁷ se obdobné seznamy nezachovaly. Pouze o Janu Danielovi je zmíněna informace, že držitelem této legitimace nikdy nebyl (Pavelčíková 2000: 79).⁶⁸ U ostatních legionářů je třeba nadále pátrat, zda a kdy jim byla cikánská legitimace vystavena.

Během prováděného pátrání jsem ovšem narazila na zajímavý stručný záznam:⁶⁹ „20/3. 1934 – Okr. úřad Dačice: Dar p. prezidenta na obleky pro dívky A. Ištvana – 50,- Kč“, tedy že dětem A. Ištvana bylo v r. 1934 zasláno prostřednictvím okresního úřadu v Dačicích z prezidentské kanceláře 50 Kč na ošacení. Ze záznamů o dopisech v Archivu PK⁷⁰ vyplývá, že Adolf Ištvan, jenž je uveden s poznámkou „leg.“ (tedy jako legionář), žádal o podporu a že prezidentská

kancelář si nechala žadatele prověřit na okresním úřadu v Dačicích. Zde jde zatím o jediný zjištěný doklad jistého zvýhodnění, které se prokazatelně romskému legionáři dostalo.

4.3 Vliv legionářské zkušenosti na životy bývalých romských vojáků

Vstup do legií mohl pro mnohé legionáře znamenat určitý životní přelom, a to ve více aspektech a z více důvodů. Pomiňme nyní negativní zkušenosti (následky zranění, poválečná traumata a těžké vzpomínky) a zaměřme se na dva vybrané aspekty. Jedním je již zmíněná vojenská disciplinace, druhým pak hlásané legionářské bratrství (tedy „revoluční duch“), kdy si legionáři mezi sebou tykali, oslovovali se „bratře“ a dovolávali se husitských ideálů. Z těchto ve vzpomínkách legionářů často zmiňovaných skutečností lze předpokládat, že se v rámci hnutí dařilo aspoň dočasně mazat rozdíly v postavení, které byly dané rozdílným vzděláním, profesí, sociálním statutem vojáků v civilu.⁷¹ Oba zmíněné aspekty mohly mít na romské dobrovolce vliv pozitivní – mohli si být vědomi svého významu pro budování nové republiky, mohli prožívat hrdost z udělených vyznamenání i ze slavnostních přehlídek apod. Doklady o tom, co skutečně vnitřně prožívali, jsou zatím jen sporadické, přesto se ale nacházejí. Konkrétně v osobním spise legionáře Štěpána Holomka, jenž poslal na KLEG celkem tři vlastnoručně psané dopisy.⁷² V prvním zmiňuje mj. „Sem úplně nemanjetný, částečně invalida, při posledních manévrech operován na žaludek a nějakou operaci při srdci [...]. Žádnou inva-

lidní rentu nedostávám [...] Bydlíme 7 dospělých osob 2x2 [patrně metry], tak že je to nesnesitelné. A ještě očekávám v nejkratší době narození dítěte“ (došlo 13. 9. 1928). V dalším dopise jako by se pak dovolával svých domnělých práv „Za takové věci, které trpím pro budoucí pokolení i pro Vás nemůžu být chudásem“ (na KLEG došlo 12. 5. 1934).⁷³ Jeho vlastní slova svědčí jednak o aktivní snaze se z nedůstojného postavení vymanit, a dále o prožívaném pocitu bezpráví, jenž pramenil především z vědomí, že svou účastí v legiích přispěl ke změně režimu, současně ale i obětoval své zdraví a nyní ti, kteří jsou (díky němu) u moci, mu nepomohou.

Při analyzování dochovaných archiválií v osobních spisech legionářů a dále v matričních zápisech zjišťuji, že se zde nachází i záznamy o jejich změněné konfesi, resp. odklon od katolictví. Např. Štěpán Daniel má ve svém spise záznam, že vystoupil z římsko-katolické církve dne 3. 5. 1919 (tedy ještě coby legionář v aktivní službě), Jan Daniel má stejnou poznámku uvedenu dodatečně do MN (o vymazání z církve požádal v r. 1931) a Josef Holomek dokonce ještě když v r. 1936 umíral, odmítl svátost umírajících. Farář si do MZ do kolonky o tzv. posledním pomazání zapsal „odmítnul zaopatření – leg!“ Oním „leg!“⁷⁴ si patrně značil legionáře. Ze zmíněných fragmentů lze vyvodit, že se ideje z legionářského hnutí nejspíše aspoň některých ze zde představovaných legionářů s romským původem osobně dotýkaly a ovlivnily jejich další myšlení a postoje. Bohužel, zachovaná svědectví o takových dopadech jsou jen sporadická, stejně tak máme jen vzácně

zachované záznamy o solidaritě mezi legionáři (viz dále), která ale mohla být zcela běžná, ovšem doklady o ní nebyly zatím objeveny.

4.4 Přestupky a trestné činy sledovaných legionářů v meziválečném období

Po prostudování osobních legionářských spisů jsem si chtěla ověřit, zda kromě Františka Murky byl ještě někdo další z vybraných legionářů v meziválečném období trestně stíhán. Proto jsem požádala o rešerši v Národním archivu, kde ve fondech Policejní ředitelství Praha pro tuto studii byly nalezeny záznamy o pěti zde zkoumaných osobách: Štěpán Holomek (dle zde dochované evidence byl mezi lety 1914–1942 trestán 12x)⁷⁵, v r. 1928 byl pro podezření z krádeže zatčen i Štěpán Daniel⁷⁶ a František Daniel (dříve Serynek) byl trestně stíhán v r. 1936, kdy na něj byl vydán krajským soudem v Kutné Hoře zatykač pro odůvodněné podezření z krádeže.⁷⁷ Trestnímu záznamu se nevyhnul ani Josef Holomek, jenž byl v r. 1924 za „krádež prádla ve vlaku“ (k němuž mělo dojít již v r. 1923) odsouzen k jednomu týdnu vězení s jedním postem.⁷⁸ Záznamy o Adolfu Ištvanovi se v tomto fondu nenacházely,⁷⁹ ale i o něm jsem zjistila,⁸⁰ že byl v r. 1925 odsouzen, a to dokonce na 10 měsíců těžkého žaláře.^{81,82} Kvůli záznamu o trestném činu měl svůj spis založen i Herman Daniel, ovšem tento trestný čin měl spáchat až v r. 1942, k tomu více viz oodíl 5 tohoto článku.

Na záznamy o přestupcích a trestných činech romských legionářů z meziváleč-

⁷³ Všechny citáty opsané z dopisů uložených v VÚA-VHA, KLEG, osobní spis Holomek Štěpán, nar. 1898, nefol.

⁷⁴ Dle výpisu ze záznamu v MZ Ostrožské Předměstí (uložena na: Matriční úřad Uherský Ostroh).

⁷⁵ NA ČR, PŘ 1921–1930, karton 1086, sign. H1953/2/holomek. Jeden z trestů Štěpána Holomka, z března 1921, byl dokonce na 10 měsíců.

⁷⁶ NA ČR, PŘ 1921–1930, karton 448, sign. D86/23Danielš

⁷⁷ NA ČR, PŘ 1921–1930, karton 5280, sign. D80/8danielFr.

⁷⁸ NA ČR, PŘ 1921–1930, karton 1086, sign. H1953/18Holom, fol. 2.

⁷⁹ Z jeho rodiny jsou zde ovšem dostupné záznamy o jeho manželce, Marii Ištvanové.

⁸⁰ MZA, C 47 Krajský soud Jihlava, III. manipulace, kn. 121, 122 a 147, soudní rejstříky z let 1924–25.

⁸¹ Dle informací od T. Broncové z MZA figuroval v letech 1924–1925 v soudních spisech Adolf Ištvan ve třech případech (pokaždé se jednalo o krádež) – tamtéž, sp. zn. Tk 880/24, Tk 992/25 a a Tk 354/25 (obž. č. 187), naposledy byl spolu s Ferdinandem Lagronem odsouzen na 10 měsíců těžkého žaláře a se ztrátou volebního práva, ve vazbě byl ve dnech 21. 3.–13. 5. 1925. Všechny uvedené spisy však byly bohužel vyskartovány a tyto informace jsou čerpány pouze z poznámek uvedených v soudních rejstřících (C 47, III. manipulace, kn. č. 121, 122 a 147).

⁸² Právě po zjištění těchto údajů jsem se rozhodla ponechat v souboru deseti vybraných legionářů i Františka Murku, jemuž byl status legionáře dočasně za trestný čin, za nějž byl odsouzen, odejmut. Pravděpodobně pouze o něm se informace o trestu dostala na Kancelář legií, u ostatních patrně soudy nepředpokládaly, že by mohlo jít také o legionáře, a tedy rozhodnutí soudu na KLEG nehlásily.

⁸³ Vztahu četníků k „cikánům“ viz studie M. Smolinský (1995), širší kontext legislativy a lokálních vztahů nahlíží P. Baloun (2016).

⁸⁴ Zatím nebyl nalezen záznam, který by dosvědčoval jejich zapojení do některé z legionářských organizací.

⁸⁵ Uložen ve VÚA-VHA, KLEG, osobní spis legionáře Josef Holomek, nar. 6. 12. 1876, nefoliováno.

⁸⁶ S největší pravděpodobností jde o Josefa Habaně, nar. 1. 4. 1898 v nedaleké Ostrožské Nové Vsi (dohledán v databázi [on-line] <http://www.vuapraha.cz/fallen-soldierdatabase> [cit. 2019-07-18]).

⁸⁷ Celý dopis – viz fotografie dokumentu na straně 30) (přepis otištěn viz Viková 2018b: 17).

⁸⁸ Citát ponechán v původní jazykové podobě, rukopis přepisují co nejvěrněji, potvrzení je i v originále, případné chyby neopravuji.

⁸⁹ VÚA-VHA, Fond KLEG, Osobní spis legionáře Josef Holomek, nar. 6. 12. 1876, nefoliováno.

ného období je vhodné nazírat pod prizmatem poznatků o dobovém kontextu.⁸³ Dle předběžných zjištění žila většina sledovaných romských legionářů v době první republiky v izolaci od majoritního obyvatelstva – byli určitým způsobem segregováni. Trestná činnost jistě svědčí na prvním místě o jejich nouzi či obtížné sociální situaci. Navzdory vlastní lokální distanci však mohli udržovat kontakty s legionářskými spolubratry.⁸⁴ O takovém kontaktu svědčí osobní spis legionáře Josefa Holomka.

4.5 Ze spisu Josefa Holomka z Ostrožského Předměstí

V sondě zcela zvláštní místo zaujímá Josef Holomek, a to z několika důvodů. Např. díky badatelce a jeho rodačce, paní V. Hendrychové, která poskytla C. Nečasovi fotografii z hrobu tohoto italského legionáře, víme, že se jeho podobenka zachovala. Zatím jde o jedinou známou fotografii, na níž lze s jistotou říci, že je zvěčněn romský příslušník ČSL – viz foto na straně 28. Na jeho hrobě je dokonce nápis „ITAL. LEGIONÁŘ“ vytesán – viz foto na následující straně. Zvláštní oddíl mu však věnuji z důvodu, že se z jeho pohřbu zachoval písemný záznam proslovu⁸⁵ jeho legionářského spolubratra, p. Habaně.⁸⁶ Tato řeč byla jako součást nekrologu zaslána k otištění na KLEG – viz dále.

Z popisu pohřbu (jehož se zúčastnilo údajně šedesát legionářů, kráčelo procesí od jeho vlastního domku v romské kolonii na hřbitov, průvod byl doprovázen hudbou) i z písemného záznamu řeči bratra Habaně je zřejmé, že si legionáři Josefa Holomka považovali. V zá-

věru je ocenění tohoto legionáře jako „cikána“ – proto si zde dovolím aspoň poslední řádky⁸⁷ ocitovat:

„... br. Holomek jako cikán!,⁸⁸ bez jakéhokoliv vzdělání pochopil za hranicema vážnost doby pro národ československý a přihlásil se dobrovolně do československé armády, zatímco jiní vzdělanější nepochopili ani tolik a do československé armády nevstoupili, odsuzující naši odbojovou akci v Itálii jako čin nepředložený. Věřili pevně ve vítězství Rakouska, nazývali nás velezrádci a slibovali nám šibenici. Dnes dělájí vlastence, – ovšem, pokud se jim při tom v naší republice daří daleko lepší jako našim bratřím, kteří se vrátili s podlomeným zdravím, žijí v nouzi a umírají předčasně. Bratru Holomkovi, budiž věčná pamět.“⁸⁹

V tomto proslovu byl tedy mj. vyzdvížen

▲ Josef Holomek (1876–1936) na náhrobku, Ostrožské Předměstí. (Výřez.) Foto Věra Hendrychová

◀ Náhrobek Josefa Holomka (1876–1936), Ostrožské Předměstí. Foto Věra Hendrychová

Z Uh. Ostrohu.

On 25 srpna l. r. zemřel po krátké nemoci br. Josef Holomek, střelec italské legie v Ostr. Předměstí, je starý 60 let. Narodil se 6. prosince 1876 v Uherské Hradišti a příslušný byl do Ostr. Předměstí v Uh. Ostrohu. Do československé armády v Itálii přihlásil se na rozkaz roku 1918 a sloužil u 32. puškové pluky.

Pohřeb jeho konal se dne 27. srpna t. r. za velké účasti legionářů z celého okolí a místního občanstva. Zemřel úplně nemajetný a proto pohřeb vypravila mu na svůj náklad jednota Č. S. L. v Uh. Ostrohu. Velitelství 27. puš. pluku v Uh. Hradišti vyslalo k pohřbu šestnoctičtí. Službou posloužiti nemohlo, ješto byla jinak poměrně zanedbaná. Převážně byla z ní jen zbytková část. Službu posloužil se se samým jménem legionářů a za komandisty od 32. pluku br. Habaň.

Č. S. L. jednota v Uh. Ostrohu sděluje touto cestou velitelství 27. p. pluku v Uh. Hradišti a vyslání šestnoctičtí. Místní občanstvo bylo přehrazeno vypuknutím tohoto pohřbu s voj. doprovodem a velkou účastí legionářů kterých se počlo na 40 v krojích a 20 v občanském oděvu. Přemýšlelo se před tím, že kdyby jest br. Holomek občanského původu, úplně nemajetný a není nikde organizován nebude žádného, kdo by se o jeho pohřbu postaral. Po pohřbu s uspokojením konstatovalo se legionářské bratrstvo jest opravdové a nemá rozdílů mezi vojenskými a úplně nemajetnými legionáři.

Pro nás však jest zajímavější to, že br. Holomek jako čech, bez jakéhokoliv vzdělání pochopil za hranicemi vlastnosti doby pro úctou československý a přihlásil se dobrovolně do československé armády, za tím se jiní vzdělanější nepochopili ani tolik a to je československé armády nestlouplí, podporují nám, odbo-

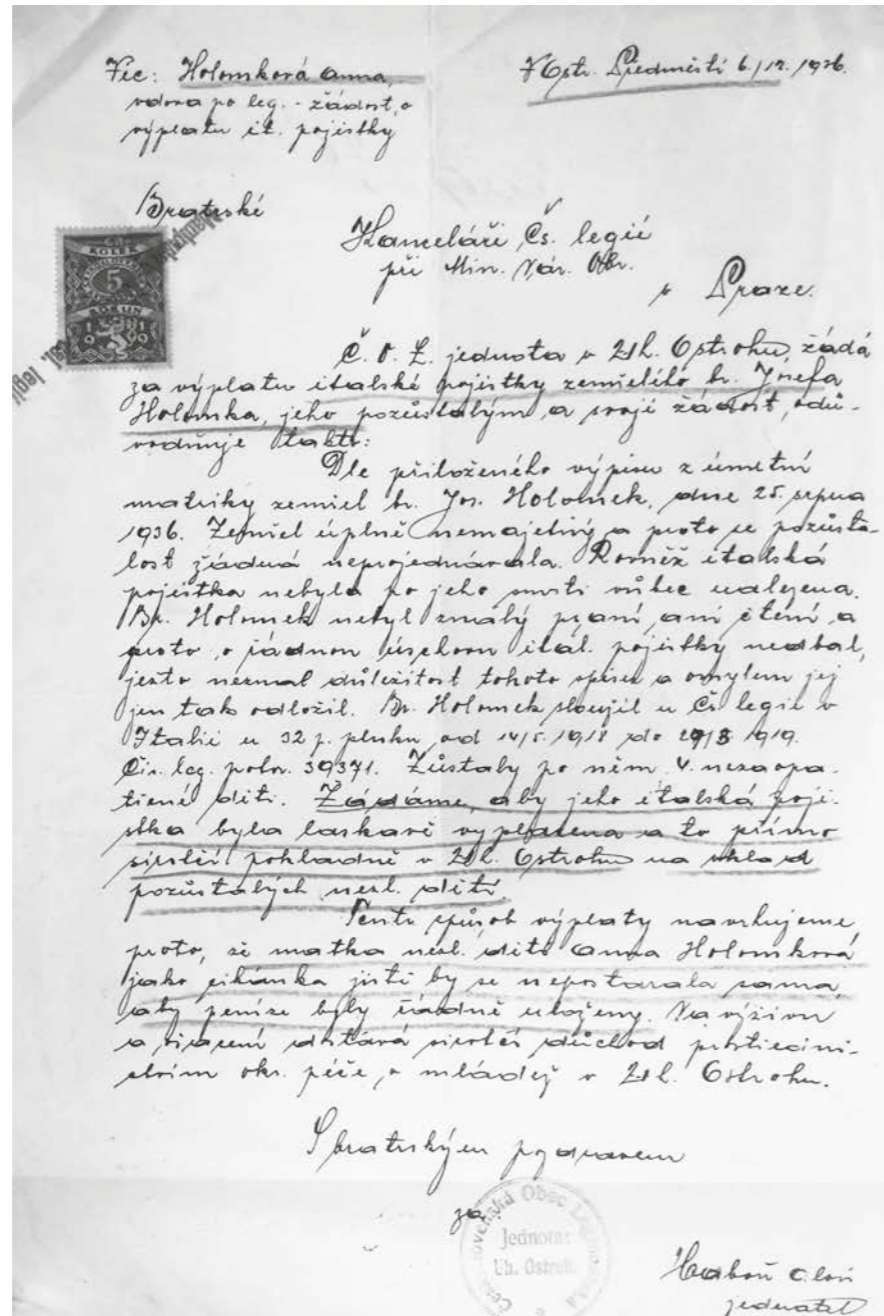
► Zpráva o úmrtí a pohřbu Josefa Holomka z r. 1936, zaslaná na KLEG pro otištění v rubrice „Naše rovy“. VÚA-VHA Praha, fond KLEG, osobní spis Josef Holomek nar. 1876

Smrt a pohřeb italského legionáře Josefa Holomka. Z Uherského Ostrohu bratři oznámili, že v Ostrožském Předměstí zemřel ve věku 60 let italský legionář, bratr Josef Holomek. Zemřel po krátké nemoci. Narodil se 6. prosince 1876 v Uherském Ostrohu, okres Uherské Hradiště, tamtéž příslušel, přihlásil se do legie 27. května 1918 a sloužil jako střelec u desáté rotě 32. pluku italských legií. Pohřeb zesnulého bratra vypravila jednota Československé obce legionářské v Uherském Ostrohu s vojenskými poctami a za veliké účasti bratří a občanstva. Nad jeho rakví promluvil za legionářské bratrstvo bratr Habaň. Čest památce bratra Holomka!

◀ Hlavička týdeníku Československý legionář s datem, kdy vyšel, a dále výřez nekrologu Josefa Holomka otištěný dne 18. září 1936 na straně 6, v rubrice „Naše rovy“

► Žádost legionářských bratří o proplacení pojistky potomkům Josefa Holomka z Ostrožského Předměstí. VÚA-VHA Praha, KLEG, osobní spis Josef Holomek nar. 1876

význam legionářů pro osamostatnění se Čechů a Slováků, a současně bylo upozorňováno na bezpráví – jako kritika směřující ke státnímu úřadu (KLEG), že i takoví hrdinové jako „legionářský bratr – Cikán“ musí žít, trpět a umírat v nutných podmínkách. Potažmo zde – nad hrobem Josefa Holomka – byla vyjádřena nespokojenost se sociální nespravedlností, jakou museli chudí legionáři snášet. Celý proslov byl tedy z Uherského Ostrohu zaslán na KLEG, a to za účelem otištění v periodiku Československý legionář v rubrice „Naše rovny“.

Zpráva o úmrtí Josefa Holomka v oné rubrice skutečně vyšla,⁹⁰ ovšem – jak je vidět (vizfotografie na straně 31) – zkrácená a přeformulovaná (možno říci značně „redakčně upravená“). Pro tuto stať je zajímavé, že v otištěné verzi je zcela vypuštěna zmínka svědčící o romském původu Josefa Holomka, ale chybí zde např. i údaj, že se na jeho pohřbu sešlo 60 legionářů. Zmíněny jsou pouze obecně formulované „vojenské pocty“, jichž se Josefu Holomkovi na pohřbu dostalo.

Kromě zorganizování velkolepého pohřbu se legionářští spolubratři snažili – jak také vyplývá z osobního spisu J. Holomka – zajistit vdově a jejich dětem, aby jim byly vyplaceny tzv. italské pojistky, které byly splatné po smrti legionářů nebo po 30 letech od podepsání. Protože Josef Holomek tyto pojistky neuchovával (nutno připomenout, že byl negramotný, navíc zemřel 18 let po skončení války), bylo nejprve nutno získat duplikáty, což také spolubratři zařídili. Nutnou korespondenci týkající se pojistek zajistila místní pobočka Jednota ČSOL a skutečně se spolubratřím podařilo, že byl po

více jak dvou letech od smrti J. Holomka na účet v sirotčí pokladně v Uherském Ostrohu uložen na jméno Běta Holomková finanční obnos 752,55⁹¹ Kč jako záloha na proplacení nižší z pojistek. K proplacení doplatku pravděpodobně již nedošlo – v osobním spise je pouze zmínka, že bylo předáno italské straně.⁹² Pro nás je však velmi zajímavá skutečnost, že se místní legionářská jednota zajímala a starala o romského legionáře a po jeho smrti pomáhala jeho rodině. Tato doložená interakce svědčí o vzájemných vazbách, které můžeme dále očekávat (i když zatím ne nijak doložit) i u dalších legionářů z romského prostředí.

5 Vliv II. světové války na životy romských legionářů

Nástupu nacismu se dožilo patrně osm z deseti zkoumaných legionářů (Robert Serynek zemřel na následky válečných útrap v červnu 1919 a Josef Holomek na rakovinu v r. 1936). Zatím se mi nepodařilo získat informace o životě Františka Murky v období II. světové války, z osobního spisu je zřejmé pouze to, že žil nejpozději od r. 1922, ale též v r. 1934 na Slovensku v Lučenci (je ovšem možné předpokládat, že zde žil i nadále a II. světovou válku zde přežil). Patrně všech sedm zbývajících bylo v srpnu 1942 zahrnuto do soupisu „cikánů a cikánských míšenců“, čímž se stali bez rozdílu osobami odsouzenými k „likvidaci prací“ a určenými pro odsun do KT.

O romském holocaustu v protektorátu viz Nečas, Lhotka a další. I v této studii představovaní legionáři se stali obětmi, jak Z. Bauman definuje, tzv. „kategoriální vraždy“, v níž „Muži, ženy a děti jsou

⁹⁰ V periodiku *Československý legionář* dne 18. září 1936, roč. 18, č. 38.

⁹¹ V kurzu 1,5051 Kč za 1 ITL, jak vyplývá z přepočtu, ale i ze záznamu ve formuláři.

⁹² S proplácením italských pojistek se pojily specifické potíže, a proto docházelo k jejich proplácení „zálohovému, ze státního rozpočtu“ – viz Šedivý (2002: 174). V rámci sondy jsem si kladla otázku, jak vysokou částku mohli pojistěnci při sjednání pojistek očekávat. Dosud se mi však nepodařilo tuto otázku uspokojivě zodpovědět. Ukazuje se však, že když byly v r. 1922 pojistky patrně v plné výši vyčísleny pro pozůstalé po Robertu Serynkovi, a to na 1563 Kč (viz VÚA-VHA, KLEG, Os. spis Serynek R...), byly přepočteny v mírně podprůměrném kurzu. Jak uvádí I. Šedivý, „do konce roku 1923 bylo vyplaceno 737 pojistek ve výši 1 231 619,81 Kč, v roce 1925 bylo vyplaceno 91 pojistek v úhrnné částce 76 877,35 Kč (Šedivý 2002: 174). Z uvedených údajů totiž vyplývá, že zatímco průměrná hodnota vyplacených pojistek v období do r. 1923 byla 1 671 Kč, v r. 1925 dostávali pozůstalí průměrně již jen 844 Kč. Rodina po J. Holomkovi měla obdržet v r. 1938 již pouze 752 Kč, tedy hodnota pojistek pravděpodobně dále klesala.

⁹³ VÚA-VHA, sbírka „255/1946“, Daniel František nar. 1888.

⁹⁴ Jak uvádí D. Slačka, byl navíc veden jako „cikánský míšenec“, přesto se i on údajně nejprve do soupisu osob určených k deportaci do KT dostal, ovšem následně z něj byl vyřeklamován (více viz Slačka 2015: 49).

⁹⁵ Od r. 1994 mohli potomci vězňů žádat o vystavení Osvědčení „z mravního nároku“, a na jeho základě pak získat odškodnění (k žádostem více viz Baláz 2016; Závodská, Víková 2016).

⁹⁶ VÚA-VHA, sbírka „255/1946“ – Osobní spis žadatele o osvědčení, Daniel František, nar. 23. 3. 1890.

⁹⁷ Dvě evidenční knihy z tzv. Cikánského rodinného tábora (jedna pro muže a jedna pro ženy) vyšly knižně – viz Memorial Book 1993.

⁹⁸ Do tzv. „Knih zemřelých“ bylo mezi 29. 7. 1941 – 31. 12. 1943 zapsáno 69000 obětí (viz [on-line] <http://www.auschwitz.org/en/museum/about-the-available-data/death-records/sterbebucher/> [cit. 2019-07-18]).

⁹⁹ [on-line] <http://auschwitz.org/en/museum/auschwitz-prisoners/> (Údaj odkazuje na *Sterbebücher*, tedy „Knihu zemřelých“) [cit. 2019-07-18]

¹⁰⁰ V *Hauptevidenzbücher des Zigeunerlagers* je uvedeno 5. 4. 1891 v místě „Sodolitz“ ([on-line] <http://auschwitz.org/en/museum/auschwitz-prisoners/> [cit. 2019-07-18]), v knize *Aušvicate hi kher báro* uvádí C. Nečas dokonce datum 3. 5. 1926 a jako místo „(-dalitz)“ – (viz Nečas 1992: 78), tedy údaj v táborové knize je patrně jen velmi těžko čitelný. Jak bylo výše zmíněno, Antonín Holomek se narodil v Podolí dne 6. 5. 1891 (v kartě legionáře uložené ve fondu KLEG bylo chybně uvedené datum narození 9. 5. 1891 a místo Popovice). Ze zapsaných dat narození je zřejmé, že hlášené údaje nemusely být vždy shodné.

¹⁰¹ Die *Sterbebücher* – zjištěno [on-line] <http://auschwitz.org/en/museum/auschwitz-prisoners/> [cit. 2019-07-18].

vyhlazování proto, že byli zařazeni do kategorie tvorů určené k likvidaci.“ (Bauman 2003: 18). Stali se obětí nejen záměru důsledné „ochrany čistoty árijské rasy“, ale především byrokratického postupu, jenž celý proces provázal od provedení soupisu přes deportace po konečné řešení (Bauman 2003: 158–160). Spolu se Z. Baumanem si můžeme klást otázku, zda by vize holocaustu byla možná, „kdyby ji nepřevzal a nepřevědl do rutinního procesu řešení problému obrovský racionální byrokratický aparát“ (Bauman 2003: 158). Pro nás je současně zvlášť naléhavým úkolem hledat odpovědi na otázky týkající se spoluúčasti českých aktérů (jako četníků, zaměstnanců dráhy, ale též starostů, zaměstnavatelů) v tomto životy likvidujícím byrokratickém stroji.

Žádný ze zde sledovaných legionářů nebyl zařazen do protektorátních táborů v Letech u Písku či v Hodoníně u Kunštátu, všichni měli být odsunuti v první či druhé vlně na jaře 1943 do AB IIe. Pouze F. Daniel-Serynek byl deportován až v srpnu 1943. Až do svého transportu byl doma a rodina nedostala žádnou informaci o důvodu jeho zadržení, ani o následné deportaci.⁹³ Patrně jediný, kdo byl z transportu vyjmut, byl již zmíněný Jan Daniel z Hodonína.⁹⁴ Jak ovšem dále uvidíme, jeho příbuzenstvu z Petrova se údajně přežít nepodařilo.

Ostatní byli všichni deportováni přímo do KT v AB IIe, kde zřejmě většina z nich byla zavražděna. Žádného z nich se mi nepodařilo nalézt v soupisech přeživších, resp. jako žadatele o Osvědčení (tzv. „255“). Jediným, kdo mezi těmito žadateli má svou složku, je František Daniel (mezi legionáři znám pod příjmením Se-

rynek), o jehož Osvědčení si žádala jeho dcera, a sice až v r. 1995.⁹⁵ Ve složce této žádosti⁹⁶ je uvedeno datum, jež soud určil jako den, který František Serynek – Daniel pravděpodobně nepřežil, 31. 12. 1944. V následujícím výčtu uvádím jen data vyplývající z táborových knih (*Hauptevidenzbücher des Zigeunerlagers*⁹⁷ a *Sterbebücher*⁹⁸) a soupisů vydaných C. Nečasem. Zde uvedení legionáři jsou seřazeni dle pořadí čísla v táborové knize, tedy dle data jejich příchodu do KT:

– Istvan Adolf byl v AB IIe vězněn již od 7. 3. 1943 pod č. Z 969 (Memorial Book 1993: 786–7), zemřel údajně 10. 6. 1943;⁹⁹

– Holomek Antonín přijel do AB IIe patrně stejným transportem jako A. Ištván a stal se vězněm č. Z 988, uvězněn byl také již 7. 3. 1943, datum narození uvedené v táborové knize sice plně nesouhlasí s jeho narozením,¹⁰⁰ ale hypotézu, že jde o A. Holomka, potvrzuje nad ním uvedený Jan Holomek (Z 987), jehož jméno i datum narození se shodují s otcem Antonína Holomka (Memorial Book 1993: 788–9); A. Holomek je zapsán také v táborové knize zemřelých (s datem narození 6. 5. 1891 v „Podolí“), dle ní měl zemřít dne 10. 8. 1943 v Auschwitz;¹⁰¹

– Holomek Štěpán, v AB IIe byl vězněn jako Z 1070 od 8. 3. 1943, jako u jediného je i poznámka, že byl vyselektován (patrně na práci) dne 19. 5. 1943 a převeden do „Birk.“, tedy Birkenau. Je zde však také uvedena poznámka „Gest. 18. 8. 1943“, tedy zemřel / byl zavražděn 18. srpna téhož roku (Memorial Book 1993: 792–3);

– Daniel Herman, pod č. Z 4543 byl v AB IIe vězněn od 19. 3. 1943 (Nečas 1992: 59; Memorial Book 1993: 996–7), zemřel 29. 10. 1943 v Auschwitz;¹⁰²

– Daniel Štěpán, vězněn pod č. Z 4759 od 19. 3. 1943, úmrtí neuvedeno (Nečas 1992: 68; Memorial Book 1993: 1008–9), byl zavražděn 27. 10. 1943 v Auschwitz;¹⁰³

– Daniel (dříve Serynek) František byl do táborové knihy v AB IIe zapsán pod č. Z 8701, datum příchodu ani datum úmrtí není uvedeno,¹⁰⁴ pravděpodobně zde byl uvězněn okolo 22. 8. 1943 – dle před ním a za ním uvedených zapsaných vězňů (Nečas 1992: 57; Memorial Book 1993: 1242–3).

Výčet je o to smutnější, uvědomíme-li si, že většina ze sledovaných osob žila blízko od slovenských hranic a že v případě zdařeného útěku na Slovensko by měli větší naději se zachránit. Zatím se mi podařilo zjistit pouze u jednoho z nich, že se snažil hranice překročit, bohužel však neúspěšně. Byl jím Herman Daniel, u nějž nedovolené překročení státních hranic v březnu roku 1942 bylo vůbec jediným trestným činem zaneseným do jeho osobní složky na Policejním ředitelství v Praze.¹⁰⁵

V rámci této sondy jsem se nesnažila zjistit pravděpodobný výčet členů rodin jednotlivých legionářů zavražděných v KT. Na tuto otázku je sice možné hledat odpověď – ukázat tak na konkrétních rodinách legionářů, jak rozsáhlá byla genocida Romů a Sintů na území protektorátu – takovéto bádání stojí však nad rámec této sondy.

Pro získání dalších poznatků o romských legionářích bude spíše potřeba zaměřit se na otázku, zda se podařilo některým rodinným příslušníkům, snad i potomkům, období nacismu přežít. Pokud ano, je jistou nadějí, že by se v budoucnu mohlo podařit shromáždit předměty jako rodinné fotografie či

jiné písemné či hmotné památky, ale též vzpomínky, které by tuto sondu obohatily a pomohly vytvořit základ dalších souhrnných výstupů.¹⁰⁶

6 Poznátky o zkoumaných legionářích z období po II. světové válce

Z deseti sledovaných legionářů dva zemřeli v meziválečném období a šest bylo zavražděno v koncentračním táboře. Archivní záznamy a další stopy po životech zde prezentovaných legionářů z období po r. 1945 můžeme tedy hledat jen po Františku Murkovi (snad na Slovensku a ve Zlíně)¹⁰⁷ a po Janu Danielovi, jenž i po válce žil v Hodoníně. K druhému jmenovanému již byly publikovány důležité objevy N. Pavelčíkovou. Zde si dovolím jen krátce připomenout nejdůležitější data a lehce je doplnit. V srpnu 1946 zaslal J. Daniel na MV ČR žádost, v níž požaduje vymazání svého jména „ze seznamu cikánů“ (Pavelčíková 2000: 79). U této stati je otištěn úřední dokument, jenž byl z MV ČR (v říjnu t.r.) zaslán na Zemský národní výbor v Brně¹⁰⁸ a z nějž cituji: „Janu Danielu nebyla vydána cikánská legitimace, týž byl pouze sepsán v době nesvobody jako cikánský míšenec při opatřeních nařízených proti cikánům. Žádám o laskavé zařízení, aby žadatel byl vyrozuměn že u zdejšího úřadu se nevede žádná evidence na podkladě rasovém. Pokud jde o evidenci kočovníků, slouží tato evidence výhradně úřední potřebě [...]“. N. Pavelčíková k tomu píše: „bylo prokázáno, že [...] žadatel nebyl nikdy držitelem tzv. cikánské legitimace a není tedy uváděn v žádném seznamu“ (tamtéž). Autorka, bohužel, neuvádí další zmiňované prameny a neodkazuje

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ Lze předpokládat, že pokud nebylo datum úmrtí/ zavraždění zapsáno v žádné z knih a současně nebyl vězeň vyselektován do jiného tábora, jeho život byl ukončen mezi 1. 1. 1944–3. 8. 1944, kdy došlo k likvidaci tzv. cikánského tábora. Z uvedeného období záznamy o úmrtí v AB IIe nejsou k dispozici.

¹⁰⁵ NA ČR, PŘ 1941–1950, karton 1444, sign. D132/3Daniel.

¹⁰⁶ K návratům bývalých vězňů KT do jednotlivých obcí např. Pavelčíková (1998), Pavelčíková (2004: 23–25), Slačka (2015: 50–52) a další.

¹⁰⁷ Zatím neuskutečněno. Je ovšem velmi pravděpodobné, že zemřel 26. 3. 1968 dle zveřejněného rodinného alba rodiny potomků Jana Macy (syna Františka Murky) nar. v Lučenci a zemřelého ve Zlíně ([on-line] https://www.myheritage.cz/person-3000064_38728921_38728921/franti%C5%A1ek-murka [cit. 2019-07-18]), neb zde uvedené datum narození Františka Murky souhlasí s narozením legionáře (doslova se zde píše: „František Murka narozen 19. prosinec 1893, zemřel 26. březen 1968 – ve věku 74 let“).

¹⁰⁸ N. Pavelčíková, bohužel, uložení tohoto archivního dokumentu (stejně jako ostatní korespondence vztahující se k žádosti Jana Daniela) neuvádí.

¹⁰⁹ Cílovou skupinou tohoto zákona platného v letech 1927–1950 byli – citujeme-li doslova – „cikáni z místa na místo se toulající a jiní tuláci práce se štítící, kteří po cikánsku žijí“ (viz [on-line] http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/1167_00.htm [cit. 2019-07-18]), tedy J. Daniel do této skupiny skutečně nespadal.

¹¹⁰ NA ČR, Fond MV ČR – Archivní soubor 850/0/3 MV II-D, Ministerstvo vnitra II Praha, karton 1283 Kraj Gottwaldov (nefoliováno).

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Tamtéž. Dle MN datum narození odpovídá. Ověřila jsem, že se jiný Jan Daniel v Petrově v této době nenarodil (viz [on-line] <http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/5273/?strana=168> [cit. 2019-07-18]).

¹¹³ NA ČR, Fond MV ČR – Archivní soubor 850/0/3 MV II-D, karton 1283 (nefoliováno).

¹¹⁴ Fotografie pomníku a opis textu jsou dostupné [on-line] <https://www.vets.cz/vpm/25989-pomnik-obetem-1-a-2-svetove-valky/> [cit. 2019-07-18].

¹¹⁵ [on-line] https://encyklopedie.mesto-uh.cz/home-muh/?acc=profil_objektu&load=7 [cit. 2019-07-18]

¹¹⁶ Na některých místech jsou pamětní desky s textem typu „všem obětem 2. světové války“, existence romských osad je ze sledovaných míst připomínán dosud (pokud vím) jen v Bohusoudově (od roku 1985) a v Ostrožském Předměstí (od roku 2018).

na ně, ovšem můžeme předpokládat, že skutečně v r. 1946 nebyl Jan Daniel v žádném seznamu „cikánů“ uváděn. Zajímavé ovšem je, že v r. 1951, tedy rok po zrušení platnosti zákona 117/1927, na jehož základě měli být evidováni pouze kočovní Romové,¹⁰⁹ Jan Daniel v soupise hodonínských „Cikánů“ opět figuruje, jak ukazuje dosud – ve vztahu k Janu Danielovi – necitovaný dokument.¹¹⁰ V zachované zprávě zasláné na MV ČR z KNV Gottwaldov, pod nějž Hodonín tehdy spadal, je psáno: „Ve správním obvodu ONV Hodonín bydlí celkem 25 příslušníků cikánského původu, kteří jsou trvale usedlí v obci Hodoníně, Petrově a Mutěnicích, vedou vcelku spořádaný život, mladí jsou v zaměstnání a přestárlí pobírají důchod. [...] děti chodí řádně do škol a nebylo proti nim vzneseno dosud stížností ani zaměstnavateli ani z řad občanstva.“¹¹¹ Zpráva obsahuje i jmenové seznamy z jednotlivých okresů, ONV Hodonín v tom svém (nadepsaném slovy „...ve zdejší okrese bydlí tito cikáni“) uvedl i data narození, adresy bydliště a stav jmenovaných osob. Legionář Jan Daniel je zaznamenán mezi Romy z Hodonína hned jako třetí v pořadí: „Daniel Jan, nar. 25. 5. 1891,¹¹² bytem v Hodoníně, Marxova č. 41, ženatý, bezdětný, pensista tabákové továrny“.¹¹³ Lze tedy doložit, že se legionáři Janu Danielovi (navzdory jeho snaze z r. 1946 – viz Pavelčíková 2000) nepodařilo „zmizet z hledáčku“ úřadů a byl opět pro svůj romský původ sledován. Příčiny pro zavádění nových legislativních opatření vůči Romům v poválečném období je možné vysvětlit – jak dokládá T. Dvořák (2003) – jako důsledek diskuse mezi dvěma hlavními hledisky, bezpečnostním a ekono-

mickým. Evidence v r. 1951 tak mohla např. mapovat stav „cikánské populace“ za účelem vyhledání vhodných rodin pro dosídlení pohraničí či průmyslových měst.

V poválečném období se téma legionářství obecně, a tedy i účasti vojáků romského původu v Československých legiích, stejně jako i romský holocaust, stalo na několik desetiletí téměř zapomenutým tématem. Při procházení pomníčků obětí II. světové války v lokalitách, kde žili romští legionáři zavraždění v KT, jsem z jejich jmen našla pouze jedno. Na pomníku v Uherském Hradišti,¹¹⁴ který byl odhalen v r. 1957, je na deskách se jmény (které byly k pomníku dodány dodatečně po r. 1990)¹¹⁵ umístěno 285 jmen místních obětí II. světové války, mezi nimi (většinou bez uvedení roků narození) také 12 Danielů, či Danielových, 15 členů z rodin Holomkových a 5 osob s příjmením Kier/ Kierová. Uvedené jméno „Holomek Antonín“ není opatřeno rokem narození, ale lze usuzovat, že by mohlo patřit romskému legionáři, nar. 1891 v Podolí, jenž v meziválečném období žil v „Derflích“ (dnes Sady, součást Uherského Hradiště). Ostatních pět legionářů zavražděných v KT jsem na žádném z lokálních pomníčků dosud nenalezla.¹¹⁶

V devadesátých letech 20. století zájem historiků (ale i spolků, muzeí, archivů) o legionáře významně vzrostl, na konci 90. let začaly státní okresní archivy vydávat publikace věnované legionářům z daného regionu, včetně jejich jmenových soupisů. Z deseti zde představených legionářů se mi podařilo v těchto knihách a brožurách nalézt zatím

šest. Jsou jimi Jan Daniel (za Hodonín – viz *Českoslovenští legionáři...*Hodonín 2001: 14, nově též za Petrov – viz Srdečně zdravím 2018: 270–271), Štěpán Daniel (za Svatobořice – Srdečně zdravím 2018: 286–287), Adolf Ištvan (za Jihlavu – Pisková a kol. 2001: 109), Josef Holomek (za Uherský Ostroh – Čoupek, Paule 2004: 69), Štěpán Holomek (za Kunovice – viz tamtéž: 48)¹¹⁷ a František Serynek (za Poděbrady – Ruml, Krzák 1998: 38). František Serynek (jak je upozorněno v knize *Amendar*¹¹⁸) je dokonce uveden na pamětní desce se jmény všech legionářů – rodáků a občanů města Poděbrad, která je od r. 1998 umístěna v budově ZŠ T. G. Masaryka v Poděbradech.¹¹⁹ Ostatní čtyři legionáře jsem zatím nenalezla, ač jsem je hledala poměrně systematicky.¹²⁰ Např. Robert Serynek není uveden ani v brožurě vydané SOKA Rokycany (viz Cironis, Týcová 2000; sem spadá jeho údajně domovská obec Lhotka u Radnic), ale ani v seznamech vydaných v knize Památce československých legionářů okresu Plzeň – jih (kam náleží jeho rodiště Čížkov u Blovic – viz Koželuh 1999), ale ani v podobné pro Plzeň a okolní obce a ani v knize pro Plzeň-sever (Hithová 2000; své příbuzné měl mít v Kralovicích). Jednou z možných příčin může být, že tento legionář, ale možná i další, neměli do své smrti přiznanou domovskou příslušnost a některé okresní archivy sledovaly při sestavování právě uznanou příslušnost, jiné naopak rodiště a další bydliště v meziválečném období či členství v legionářské organizaci. Takto se mohlo stát, že některý legionář může být ve dvou i více soupisech (jako Jan Daniel – viz výše) a jiný v žádném.

7 Závěr: efekt statusu legionáře pro vojáky s romským původem

Předložená sonda dokládá, že v řadách ČSL byli (samozřejmě krom Čechů a Slováků) zastoupeni také zástupci českých a moravských Romů. Většina z deseti zde zkoumaných legionářů s romským původem a současně přiznaným statutem legionáře dle zákona se v meziválečném období nalézala – pravděpodobně stejně jako před válkou – v nevýhodném postavení: žili v nuzných poměrech a byli dále považováni za „cikány“. U žádného z nich nebylo prokázáno, že by jim jejich legionářský status přinesl zvýhodnění a získali stálé zaměstnání. Je ovšem současně pravděpodobné, že se na KLEG s žádostí o zaměstnání ani neobraceli. Jan Daniel, jenž se (nikoliv však jako jediný) oženil s neromkou, patrně proto, že zaměstnání měl a vykonával (ve zkoumaných archiváliích není indicie toho, že mu k zaměstnání pomohl jeho legionářský status), František Murka žil v meziválečném období a snad i za války na Slovensku (z osobního spisu není zřejmé, jakým způsobem se zde živil) a Robert Serynek proto, že předčasně zemřel. Ostatní patrně o možnostech žádat o pomoc v hledání zaměstnání nevěděli, či nevěřili, že by mohli uspět.

Jediné osobní žádosti, které se dosud podařilo nalézt, se týkají italských pojistek. Dvěma zemřelým (R. Serynkovi a J. Holomkovi), resp. jejich rodinám, byly tyto pojistky vyplaceny, a to (v obou případech) za přispění jejich legionářských bratří. Dva další (A. Ištvan a Š. Holomek) zaslali své žádosti opakovaně a bez úspěchu. Jeden z nich žádal též o podporu prezidenta republiky, od nějž se mu dostalo pomoci (v podobě finanč-

¹¹⁷ Štěpán Holomek je uveden i v knize Kunovice v proměnách času, a sice na dvou místech. Jednak ve výčtu některých z 50 kunovických, kteří přišli o život za 2. sv. války („...nelze zapomenout na... oběti rasové nenávisti. Z občanů rómského původu z Kunovic zahynuli v Osvětimi z rodiny Holomkovy Štěpán, Alžběta, Marie, z rodiny Danielovy Anna a Marie“ – Čoupek a kol. 1996: 166) a dále v seznamu italských legionářů (tamtéž: 282).

¹¹⁸ Horváthová, Sigmund Heráková, Šiklová 2018: 185.

¹¹⁹ [on-line] <https://www.vets.cz/vpm/mista/obec/282-podebrady/?vp-page=8&do=vp-showPage> [cit. 2019-07-18].

¹²⁰ Je ovšem jisté, že jsem se zatím nedostala ke všem knihám, některé vyšly v malém nákladu a nemusely být odeslány do knihoven, jako je např. knihovna v badatelně VHA. Zároveň je dobré zmínit, že některé z těchto knih vycházejí již v druhém, doplněném vydání, a tedy chybějící jména mohou být v novějších vydáních doplněna.

ního obnosu na oděv pro děti).

Na začátku studie jsem si kladla otázky, jaké měli romští legionáři, jimž byl tento status uznán, možnosti ke zlepšení svého postavení ve společnosti a naopak, jaké limity jim v sociálním vzestupu bránily. Na konci sondy je nutné konstatovat, že plnohodnotné odpovědi na tyto otázky není ještě možné formulovat. Získaná data pouze umožňují formulovat dílčí závěry, z nichž vyplývá, že většině vybraných romských legionářů a jejich rodinám získaný status v meziválečném období nepomohl, a to především – jak se v dalším dějinném vývoji ukázalo – v tom zcela zásadním: i legionáři s romským původem byli dále evidováni jako „cikáni“, stali se držiteli cikánských legitimací a většina z nich neunikla deportaci do KT za II. světové války. Tomuto bezpráví unikli pouze dva z oněch osmi, kteří ještě na začátku války žili: F. Murka tím, že žil (patrně celé meziválečné období) na Slovensku, a J. Daniel, jenž byl z plánovaného transportu vyreklamován. U dvou romských legionářů, kteří v meziválečném období zemřeli, se podařilo dohledat rodinu jen jednoho z nich – manželka i děti J. Holomka se staly vězni KT, tedy ani jim nepomohlo, že otec rodiny byl (ostatními legionářskými spolubratry – dle zachovaného nekrologu – váženým) legionářem. Důvody, proč se většině z nich nepodařilo vymanit z postavení na okraji společnosti, lze hledat mezi faktory vnitřními (resp. osobními – např. nízké vzdělání, u většiny dokonce negramotnost, profese spojená s kočováním) i vnějšími (legislativní rámce včetně zavedení cikánských legitimací, diskriminace na základě zákona č. 117/1927, hos-

podářská krize, a především nacistická perzekuce). Sonda však ukazuje, že je nutné nadále prohloubit bádání, pokud možno získat další poznatky o životě každého ze zde zmíněných legionářů, ale též pokusit se identifikovat případné další „legionáře dle zákona“ s romským původem a zjišťovat, zda v meziválečném období dokázali (buď sami, popř. za přispění lokálních zastupitelů, zaměstnavatelů či jiných aktérů) uniknout ze zřetele četníků i ústředních dohlížejících orgánů a dosáhnout určitého bezpečného místa ve společnosti.

Význam této studie je možné vnímat jak v interpretaci v romistickém bádání doposud nevyužitých archiválií, tak i v identifikování nových otázek. Ukazuje se, že je stále nutné detailně bádát o životech každého z uvedených legionářů zvlášť a postupně zde prezentovaná zjištění doplňovat a snad i poupravovat. Téma účasti Romů v Československých legiích totiž poskytuje zajímavou platformu pro nový pohled na společné dějiny občanů jednoho státu. Ukazuje, že i Romové se účastnili tzv. velkých dějin a pomohli zviditelnit snahy Čechů a Slováků o uznání samostatnosti. Zároveň ukazuje, že většina těchto Romů byla i v meziválečném období lidmi na okraji společnosti, stali se terčemi „proticikánských“ opatření a za II. světové války pak většina z nich (a pokud ne oni, pak jejich blízcí) trpěli a umírali v nacistických koncentračních táborech.

Ministerstvo Národní Obrany, kancelář Československých legií.
Evidenční úřad.

Kolikto prosto podle §u 16 zákona ze dne 24. července 1919 č. 462 sb. z. a n.

Potvrzení,

Číslo 12922

že (jméno a příjmení) Daniel Jan
vojenská hodnost a poslední voj. těleso střelec, 23. pr. střel. pluku
narozený dne: 30/5. 1891 v Petrov okres Radomim země Čchovava
příslušný do Itlie okresu Itlie země Itlie
jest ve smyslu §u 2. zákona ze dne 24. července 1919 č. 462 sb. z. a n. a článku 5. vládního nařízení ze dne 4/III 1920 č. 157 sb. z. a n.

legionářem.

Do československé armády legionářské přihlásil se dne (slovy) 15
měsíce (slovy) keresna
roku (slovy) 1917
Do armády spojenecké vstoupil

Z čsl. legionářského vojska byl řádně propuštěn dne (slovy) _____
Do neaktivity byl přeložen, demobilisován měsíce (slovy) _____
Na území čsl. republiky z Ruska se vrátil (pouze pro ty, kteří se vrátili po 31. prosinci 1919 z Ruska) roku (slovy) _____

Jest dosud ve vojenské činné službě.

Jeho služba legionářská počítá se mu do dne (slovy) 31ho prosince
roku (slovy) 1919 takže celkem obnáší (slovy) 13m roků
měsíců (slovy) _____ kalendářních.

Toto potvrzení jest dokladem pro nabytí všech práv, ughrazených legionářům zákonem ze dne 23. V. 1919 č. 282 sb. z. a n. a ze dne 24. VII. 1919 č. 462 sb. z. a n.

V Praze, dne 13 září 1920.

Vlastnoruční podpis majetníka: Daniel Jan
Podpis přednosty Evidenčního úřadu: L. S.

Nehodící se budiž skrtnuto za správnost
Byhamt

► Potvrzení o příslušnosti k legiím vydané pro Jana Daniela nar. 1891 v Petrově dne 13. září 1920, je opatřeno jeho vlastnoručním podpisem. VÚA-VHA Praha, KLEG, osobní spis Daniel Jan, nar. 1891

Seznam v textu užitých zkratk

AB IIe	Auschwitz II-Birkenau úsek B-IIe, kde se od března 1943 do srpna 1944 nacházel tzv. „cikánský rodinný tábor“
APK	Archiv prezidenta kanceláře
ČOS	Česká obec sokolská
ČSL	Československé legie
ČSOL	Československá obec legionářská
KLEG	Kancelář legií
KT	koncentrační tábor / koncentrační tábory
MN	matrika/ matriky narozených
MNO	Ministerstvo národní obrany
MV ČR	Ministerstvo vnitra ČR
MZA	Moravský zemský archiv
MZ	matrika/matriky zemřelých
NA ČR	Národní archiv České republiky
SOA	Státní oblastní archiv
SOKA	Státní okresní archiv
VÚA-VHA	Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv

Použité zdroje:

Archivní prameny

Archiv Kanceláře prezidenta republiky	Podací deníky 1928–1935
Matriční úřad Uherský Ostroh	
Matriční záznamy Ostrožské Předměstí	
Moravský zemský archiv	fond C 47 – Krajský soud Jihlava, III. manipulace

fond E 67 – Sbirka matrik

Národní archiv
fond Policejní ředitelství 1921–1930
fond Ministerstvo vnitra II Praha

Státní oblastní archiv Plzeň
Matriky Západočeského kraje, Čížkov (1874–1904)

Státní oblastní archiv v Zámrsku
Matriky Východočeského kraje, Hlušičky (1876–1901)

Státní okresní archiv Jihlava
Archiv obce Knínice

Státní okresní archiv Jindřichův Hradec
fond Obecní úřad Dačice

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv
Data báze legionářů
Kancelář československých legií (KLEG)
Sbirka osobních spisů k osvědčení podle zákona č. 255/1946 Sb.

Literatura

- ABU GOSH, Yasar. 2008. *Escaping Gypsiness: Work, Power and Identity in the Marginalization of Roma*. Dizertační práce, Praha: FF UK. [on-line] <https://is.cuni.cz/webapps/zp/detail/24770?language=en> [cit. 2019-01-20]
- ANTONOVÁ, Barbora, KONEČNÝ, Michal (ed.) 2013. *Zpráva o zapomenutých sousedstvích*. Lomnice:

- Okrašlovací spolek pro Lomnici.
BALÁŽ, Július, MINAŘÍK, Pavel. 2016. Dokumentace související s vyřizováním agendy spojené se zákonem č. 255/1946 Sb. Vydávání osvědčení podle zákona č. 255/1946 Sb. In: *Ročenka VHA* 2015. Praha: Vojenský historický archiv, s. 30–49. [on-line] http://www.vuapraha.cz/sites/default/files/documents/ročenka_vha_2015_vodotisk_-_kopie.pdf [cit. 2019-02-07]
- BALOUN, Pavel. 2016. „Nomádká krev se v cikánu nikdy nezapře.“ Reprezentace „cikánů“ v československé kriminalistice (1918–1940). Veřejná přednáška v rámci cyklu „Romistické utopie“, 28. 4. 2016. Pozvánka viz: [on-line] <https://www.dzani-ben.cz/files/8cecd0db743fa3acfa-31aa070c486c6.pdf> [cit. 2019-02-10].
- BAUMAN, Zygmunt. 2003. *Moder'nita a holocaust*. Praha: Slon. ISBN 978-80-7419-028-5.
- CIRONIS, Petr (ml.), 2000. Vladimíra TÝCOVÁ. *Čsl. legionáři z Rokycanska v Rusku, Itálii a ve Francii 1914–1919*. Rokycany: SOKA Rokycany.
- ČERVENKA, Jan. 2015. „Cikán, Gypsy & Rom“ – dynamika pojmenování Romů v různých diskurzích. In: Podolinská, T., Hrustič T. (eds.). *Čierno-biele svety. Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku*. Bratislava: Veda, Ústav etnológie SAV. ISBN 978-80-224-1413-5, s. 324–345. [on-line] http://www.uet.sav.sk/files/cbs_iii_1_cervenka_324-345.pdf [cit. 2019-05-15]
- Českoslovenští legionáři, rodáci a občané okresu Hodonín: 1914-1920.*

2001. Hodonín: Státní okresní archiv.
- ČOUPEK, Jiří a kol. 1996. *Kunovice v proměnách času*. Břeclav: Moravia-press.
- ČOUPEK, Jiří, Otokar PAULE. 2004. *Českoslovenští legionáři – rodáci a občané okresu Uherské Hradiště 1914–1920*. Uherské Hradiště: MZA Brno, SOKA Uherské Hradiště.
- DVOŘÁK, Tomáš. 2003. Regulace pohybu obyvatelstva po roce 1945 a Romové. In: *Milý Bore...* Brno: HÚ AV ČR, HÚ FF MU, Matice moravská, ISBN 80-866488-12-8, s. 321–325.
- FÓNADOVÁ, Laura. 2014. *Nenechali se vyloučit: sociální vzestupy Romů v české společnosti: (kvalitativní studie)*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-6574-1.
- HAJSKÁ, Markéta. 2016. „Polokočovníci“ / Migrační trajektorie olašských Romů na Prešovsku od poloviny 19. století až do zániku kočování. *Romano džaniben* 23, 2 (2016). ISSN 1210-8545, s. 7–38.
- HANZAL, Jiří. 2004. *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století: dějiny etnika na okraji společnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 80-7106-508-0.
- HITHOVÁ, Renata. 2000. *Českoslovenští legionáři, rodáci a občané okresu Plzeň-sever, 1914–1920*. Plasy (2000).
- HORVÁTHOVÁ, Jana, Alica SIGMUND HERÁKOVÁ a Jiřina ŠIKLOVÁ. 2018. *Amendar: pohled do světa romských osobností*. Brno: Muzeum romské kultury. ISBN 978-80-86656-36-6.

- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 1999. Moravský Cigán – Tomáš Holomek. *Romano džaniben* 6, 3–4. ISSN 1210-8545, s. 129–132.
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 2000. K počátkům romských dějin. In: *Černobílý život*. Praha: Nadace Olgy Havlové. ISBN 80-86010-37-6, s. 17–29.
- HUS, Miroslav. *Českoslovenští legionáři 1914–1920 z města Plzně a okolních vsí*. Plzeň: SOKA Plzeň.
- JARMAROVÁ, Hana. 2018. Osudy dvou legionářů ze šumperských židovských rodin. In: JARMAROVÁ, Hana. *Bojovali v legiích: Legionáři okresu Šumperk 1914–1920*. Šumperk: Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Šumperk. ISBN 978-80-87632-58-1, s. 44–45.
- JIRÁNEK, Tomáš. 2006. Druhý, tzv. Gibišův transport československých legií z Ruska do Francie (1917–1918). *Theatrum historiae* I, (2006). Pardubice: Univerzita Pardubice. ISBN 80-7194-857-8, s. 233–247. [on-line] http://uhv.upce.cz/upload/theatrum/TH1_2006.pdf [cit. 2019-05-15]
- KOBES, Tomáš. 2012. „Naši Romové“ – difrakční vzorce odlišnosti východoslovenského venkova, *Romano džaniben* 19, 2 (2012). ISSN 1210-8545, s. 9–34.
- KOVÁROVÁ, Kateřina. 2016. „Cikáni“ na panství Uherský Brod v 1. polovině 19. století. *BMRK* 25/2016, ISBN 978-80-86656-35-9, s. 11–29.
- KOŽELUH, Josef. 1999. *Památce československých legionářů okresu Plzeň – jih*. Blovice: Okresní muzeum Plzeň-jih.
- LEIN, Richard. 2018. *Plnění povinností, nebo velezrada?: čeští vojáci Rakousko-Uherska v první světové válce*. Přeložil Milan VÁŇA. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2853-2.
- LHOTKA, Petr. 2009. Pojem „cikána“ v právních normách od začátku 20. století do roku 1945. In: *HISTORIE/HISTORICA* 16 (2009). (prof. PhDr. Nině Pavelčíkové, CSc., k narozeninám.) Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity. ISBN 978-80-7368-645-1, s. 229–246. [on-line] http://dlib.lib.cas.cz/4901/1/historica_016_229-246.pdf [cit. 2019-05-5]
- Memorial Book*. 1993. Memorial Book of the Gypsies at Auschwitz-Birkenau 1, 2. Ed. J. Parcer. München: K.G. Saur Verlag.
- MICHL, J. 2008. *Legionáři a fenomén legionářství v moderní čs. státosti*. Dizertační práce. Praha: FF UK, Ústav českých dějin.
- MUŠINKA, Alexander. 2009. *Formy a mechanismy marginalizace rómské menšiny na východním Slovensku*, Dizertační práce. Praha: FF UK. [on-line] <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/24479/?lang=cs> cit. 2019-02-01
- MZV. Politika československých vlád vůči národnostním menšinám 1918–1938, nedatováno, autor neveden. [on-line] https://www.mzv.cz/file/637455/NAR_MENS_MONOGR_20_stran.pdf [cit. 2019-02-10]
- NEČAS, Ctibor. 1992. *Aušvicate hi khér báro*. Brno: MU v Brně.
- NEČAS, Ctibor. 1995. *Andr'oda taboris: tragédie cikánských táborů v Leitech a v Hodoníně*. Brno: Masaryko-

- va univerzita. ISBN 80-210-1092-4.
- NEČAS, Ctibor. 2000. Jak se Romové připravovali na uvítání prezidenta Beneše v Biskupicích. *BMRK* 9/2000, ISBN 80-902476-5-2, s. 78.
- NEČAS, Ctibor. 2002. Moravští Romové a Sintové na sklonku 19. a počátku 20. století. *Časopis Matice moravské* 121 (2002), s. 83–99.
- NEČAS, Ctibor. 2005a. K účasti moravských Romů v československých legiích. In: *BMRK* 14/2005, s. 90.
- NEČAS, Ctibor. 2005b. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945)*. Brno: Matice moravská. Knižnice Matice moravské. ISBN 80-86488-20-9.
- NEČAS, Ctibor. 2008. *Špalíček romských miniatur: osoby a dějství z romského dramatu, které se odvíjelo na scéně historické Moravy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Dějiny a kultura. ISBN 978-80-7325-151-2.
- NEČAS, Ctibor. 2014. *Pamětní seznam. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského*. Památník Hodonín. ISBN 978-80-86935-24-9.
- NEČAS, Jaroslav. 2016. Legionáři před Mimořádným lidovým soudem v Chrudimi 1945–1948. *Theatrum historiae* 18 (2016). ISSN 1802-2502, s. 245–293.
- ORT, Jan. 2016. Migrace z východoslovenské vesnice. Historický přehled a současné modely, *Romano džaniben* 23, 2 (2016). ISSN 1210-8545, s. 39–69.
- Památce československých legionářů okresu Plzeň-jih*. 1999. Blovice: Okresní muzeum Plzeň-jih.
- PAVELČÍK, Jiří. 1998. „Cikáni“ na jižní a jihovýchodní Moravě. In: *BMRK* 7/1998, s. 18–22.
- PAVELČÍKOVÁ, Nina. 1998. Romové v Uherském Ostrohu po druhé světové válce. In: *BMRK* 7/1998. ISBN nevedeno, s. 16–18.
- PAVELČÍKOVÁ, Nina. Romský legionář Jan Daniel. In: *BMRK* 9/2000. ISBN 80-902476-5-2, s. 79.
- PAVELČÍKOVÁ, Nina. 2004. Romové v českých zemích v letech 1945–1989. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR. *Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu*, č. 12. ISBN 80-86621-07-3.
- PEŠEK, Jiří. 2018. Vznik, charakter a konec první Československé republiky. (Několik úvah k aktuálním diskusím). *Český časopis historický* 116 (2018), 3. ISSN 0862-6111, s. 659–692.
- PISKOVÁ, Renata, Ladislav VILÍMEK, Petr DVOŘÁK, Jiří JELÍNEK, Jaroslava BLAŽKOVÁ. 2001. *Českoslovenští legionáři 1914–1920. Rodáci a občané okresu Jihlava*. Jihlava: Okresní úřad Jihlava – Státní okresní archiv v Jihlavě. ISBN 80-238-8213-9.
- PODOLINSKÁ, Tatiana, HRUSTIČ, Tomáš. 2010. *Boh medzi bariérami. Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou*. Bratislava: ÚEt. SAV.
- RŮŽIČKA, Marek. 2011. *Péče o válečné invalidy v Československu v letech 1918–1938*. Dizertační práce. Praha: FF UK Praha.
- RŮŽIČKA, Marek. 2014. Spor nejen o Invalidovnu za první ČSR (1918–1938), *Moderní dějiny* 22, 1 (2014).

- ISSN 1210-6860, s. 125–144.
- RUML, Vladimír, KRZÁK, Rudolf. 1998. *Českoslovenští legionáři I. odboje v okrese Nymburk 1914–1920*. Nymburk: Jednota Čs. obce legionářské Nymburk.
- RYCHLÍK, Jan. 2011. Legie a legionáři v české a slovenské tradici a historiografii. *Národopisná revue* 3 (2011). ISSN 0862-8351, s. 170–180.
- SADÍLKOVÁ, Helena. 2013. Čí jsou to dějiny? Dosavadní přístupy k interpretaci poválečných dějin Romů v ČS(S)R. *Romano džaniben* 20, 2 (2013). ISSN 1210-8545, s. 69–86.
- SADÍLKOVÁ, Helena. 2016. *Poválečná historie Romů ve vzpomínkách pamětníků: Možnosti rekonstrukce poválečné migrace vybrané skupiny Romů ze Slovenska do českých zemí*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Dějiny a kultury zemí Asie a Afriky.
- SERINEK, Josef, Jan TESARŠ a Josef ONDRA. 2016. *Česká cikánská rapsodie*. Praha: Triáda. ISBN 978-80-87256-86-2.
- SCHEFFEL, David Z. 2015. Belonging and domesticated ethnicity in Velký Šariš, Slovakia. *Romani studies* 25, 2 (2015). ISSN 1757-2274, s. 115–149.
- SCHUSTER, Michal, HORVÁTHOVÁ, Jana. 2009. Prom. hist. Bartoloměj Daniel; doc. RSDr. Ing. Miroslav Holomek, CSc. In: *BMRK* 18/2009. ISBN 978-80-86656-18-2, s. 212–213.
- SKUPNIK, Jaroslav. 2007. Světy se zrcadlem Marginalizace a integrace z hlediska sociopsychologické dynamiky společnosti, *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 43, 1 (2007), s. 133–147. [on-line] http://sreview.soc.cas.cz/uploads/4394456309b4daaeb717bfad9a2f305da6826a8b_638_07-1%207%20skupnik.pdf [cit. 2019-01-31]
- SLAČKA, Dušan. 2015. „Cikánská otázka“ na Hodonínsku v letech 1945–1973. DP, Historický ústav FF MU Brno. [on-line] https://is.muni.cz/th/yizr5/Slacka_Dusan_Diplomova_prace_Romove_na_Hodoninsku_hj9d7.pdf?lang=cs [cit. 2019-02-10].
- SMOLINSKÝ, Marian. 1995. Vztah četnictva k potulným cikánům (historický exkurs). *Časopis pro právní vědu a praxi* 3, 2 (1995). ISSN 1210-9126, s. 169–202.
- Srdečně zdravím a vřele líbám: rodáci a občané okresu Hodonín ve Velké válce*. 2018. V Hodoníně: Masarykovo muzeum. ISBN 978-80-87375-11-2.
- ŠANDEROVÁ, Jadwiga. 2003. Analýza dotazníkového šetření mezi úspěšnými Romy. In: *Analýza sociálně ekonomické situace romské populace v České republice s návrhy na opatření*. Praha: Socioklub. s. 85–111. [on-line] <https://docplayer.cz/683503-Analyza-socialne-ekonomicke-situace-romske-populace-v-ceske-republice-s-navrhyna-opatreni.html> [cit. 2019-02-02]
- ŠEDIVÝ, Ivan. 2002. Legionářská republika? K systému legionářského zákonodárství a sociální péče v meziválečné ČSR; *Historie a vojenství* 2002/1, 2002. ISSN 0018-2583, s. 158–184.
- ŠEDIVÝ, Ivan. 2014. *Češi, české země a Velká válka 1914–*

1918. Praha: Nakladatelství LN. ISBN 978-80-7422-302-0.
- ŠOTOLA, Jaroslav. 2016. „Integrovaní Romové“: kritická reflexe pojmu. In *BMRK* 25, 2016. ISBN 80-902476-5-2, s. 32–49.
- ŠOTOLA, Jaroslav, RODRÍGUEZ POLO, M. 2016. *Etnografie sociálních mobilit. Etnicita, bariéry, dominance*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-87895-56-6.
- UHLÍŘ, J. B. 2005. *Sokol za protektorátu. Organizovaná rezistence ČOS*. (Nepublikovaná absolventská práce, vedoucí: prof. J. Kuklík) ÚČD FF UK Praha. [on-line] <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/140033044> [cit. 2019-05-20]
- VIKOVÁ, Lada. 2018a. Adolf Ištvan – romský legionář z Bohusoudova a jeho dopisy. *Romano džaniben* 25, 1 (2018). ISSN 1210-8545, s. 15–54.
- VIKOVÁ, Lada. 2018b. Pocty romským legionářům. *Romano vodi*, říjen 2018, (ISSN neuvedeno), s. 16–17.
- VRÁBEL, Ferdinand. 2011. Příběh československých légií. *Národopisná revue* 3/2011. ISSN 0862-8351, s. 159–171.
- VRÁBEL, Ferdinand. 2014. Občianska vojna na Urale a československé vojsko v Rusku – nové pohľady a hodnotenia. *Moderní dějiny* 22, 1 (2014). ISSN 1210-6860, s. 107–123.
- ZÁVODSKÁ, Milada, VIKOVÁ, Lada. 2016. Dokumentace genocidy Romů za 2. světové války v Československu – nálezová zpráva: diskontinuita a kontinuita odhalování historie Romů po roce 1946. *Romano džaniben* 23, 2 (2016). ISSN 1210-8545, s. 107–124.
- ZÁVODSKÁ, Milada. 2018. Žákovská a studentská léta učitele Antonína Daniela. *Romano džaniben* 25, 1 (2018). ISSN 1210-8545, s. 55–85.